

Budapesti Levéltári Mozaikok

2026/1. szám

DOI: [10.56045/BLM.2026.1](https://doi.org/10.56045/BLM.2026.1)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2026/02/25/leveltari-mozaikok-122/>

RÁCZ ATTILA

Mozaikok az egyházak ellen irányuló kommunista intézkedésekből 1945 és 1948 között

Február 25-én a kommunizmus áldozataira emlékezünk Magyarországon. Írásomban a Magyar Kommunista Párt aktivistái által megfigyelt egyházakról a Budapesti Bizottság iratanyagában fennmaradt iratanyagból válogatok és idézek, hogy minél szemléletesebben adhassam vissza azt a nézőpontot, ahogy a jelentők ábrázolták a vallásos embereket és az egyházi intézmények működését.

Kulcsszavak: *Mindszenty József, Slachta Margit, katolikus egyház, evangélikus egyház, református egyház, Szent István-bazilika, Magyar Kommunista Párt, besúgó, iskola, államosítás, Budapest, Máriabesnyő, Csepel, templom, Úrnapija, kommunizmus, pap, lelkész*

Amióta a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt iratai közlevéltárakba kerültek, a levéltárosok szorgalmas munkájának köszönhetően szélesebb körökben is kutathatóvá váltak. A Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti bizottságainak vezető testületi iratai 2010, a kerületi bizottságoké 2024 óta interneten is elérhetők [itt](#) és [itt](#).

A 2017-ben levéltárunkba került MKP (Nagy-)Budapesti Bizottsága száz doboznyi iratanyagában bőven található az egyházakra vonatkozó feljegyzéseket is. Az 1945 és 1948 közötti időszakból fennmaradt feljegyzések a hitélet mellett legnagyobb számban és arányban az oktatással foglalkoztak.

1945

A templom

1945 őszétől már fellelhetők templomi prédikációkról szóló jelentések. A különböző helyszíneken feljegyzett igehirdetés-szövegek – bár címükben politizáló katolikus papokat említene – a házasság szentségéről, a család szerepéről és a vallásos oktatás szükségességéről szóltak. A jelentések íróinak kiválasztásáról szinte semmit sem tudunk, de az adatközlők sokszor kívülállóknak, sőt teljesen tájékozatlannak tűnnek – ilyenkor tudatlanságukat a vallásos eszméket lenéző, felsőbbrendű stílusba burkolták: „*A templom nőekkel volt tele. Alig 10-15 férfi. A beszéd [...] nagyon gyenge, úgyszólván értelmetlen. Veleje biztosan nem volt, legalábbis intelligens ember számára nem. Mégis, amit beszélt, bár még megközelítőleg sem tett célzást egyik pártra sem, világosan ellenünk szólt.*”¹

Ugyancsak a jelentő arroganciáját mutatja az egy hónappal későbbi megjegyzése: „*Javaslom az ilyen reakciós hitcsődörök népbútító prédikációi ellen lépéseket tenni, és retorzióval élni. A csuhás banditák a saját ajtajuk előtt söpörjenek, mert az újjáépítés abban rejlik, hogy reakciós, népbútító prédikációkat tartanak, megérettek arra, hogy megismertessük velük a mai demokratikus világ felfogását.*”²

A hangnemből kitűnik, hogy ezek a személyek korábban általában nem jártak az általuk megfigyelt közösségekbe, ennek köszönhetően velük szemben a hívek, ahogy 1945. október 5-én a II. kerületben, sokszor bizalmatlanok voltak: „*Kimenetelkor próbáltam egynéhány nővel beszédbe elegyedni és véleményüket hallani a prédikáció felől. Azt mondták, hogy olyan rosszul hallottak, hogy alig értettek valamit, [...] és amit hallottak, azt is már elfelejtették.*”³

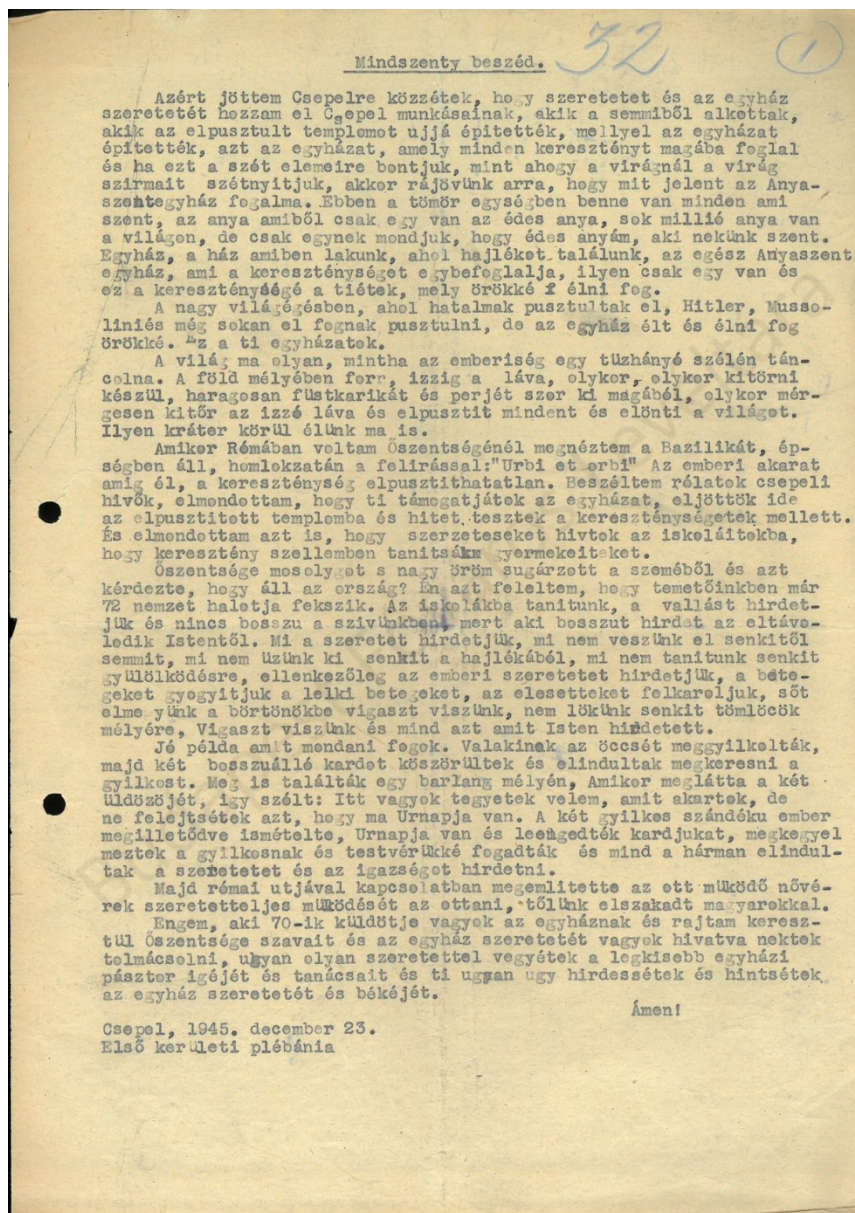
Ekkor már az esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása, Mindszenty József több prédikációjába is bepillantást nyerhetünk. Karácsony előtt római útja kapcsán beszélt Csepelen arról, hogy beszámolt a pápának a lerombolt templomukat is látogató csepelielről. A jelentésíró így idézte az érsek szavait: „*a világ ma olyan, mintha az emberiség egy tűzhányó szélén táncolna. A föld mélyében forr, izzik a láva, olykor-olykor kitörni készül, haragosan füstkarikát és perjét szór ki magából, olykor mérgesen kitör az izzó láva, és elpusztít mindent, és előnti a világot.*” Beszélt arról is a csepeli híveknek, hogy a magyar temetőkben 72 nemzet halottja fekszik, és hogy az iskolákban az emberi szeretetet és nem a bosszút, a gyűlölködést hirdeti.⁴

¹ BFL XXXV.70.b.3. 17. öe. 1945. október 5. II. kerület, Jelentések politizáló katolikus papokról.

² BFL XXXV.70.b.3. 17. öe. MKP II. Kerületi Kádérosztálynak jelentése, 1945. november 2.

³ BFL XXXV.70.b.3. 17. öe. Jelentés politizáló katolikus papokról, 1945.

⁴ BFL XXXV.70.b.3. 17. öe. Csepel, 1945. december 23.

1. kép. Mindszenty József 1945. december 23-ai csepeli beszéde. (BFL XXXV.70.b.3. 17. őe.)

A kommunista „megfigyelők” a katolikusok mellett természetesen a protestáns gyülekezeteket is látogatták. A Dózsa György úti református templom istentiszteletén a „*lelkész a prédikációban hálát adott Istennek, hogy megszabadította az országot a német terror és vandalizmustól.*” A templom előtt a jelentéstevő egy „*diakonissa testvérrel és egy asszonnyal*” beszélgetett, egy ismeretlen férfi közbeszólására a másik kettő zavarba jött, „*úgy vettem észre, hogy tőlem félnek, és tudják, hogy kommunista vagyok.*”⁵

Az MKP V. kerületi szervezete szokatlanul hosszan értekezik Gáspár Béláról, aki a Független Kisgazdapárt tagjaként 1945 és 1949 között a X. kerületet képviselte a törvényhatósági bizottságban, és emellett református lelkész, az Evangéliumi Munkás Szövetség megalapítója volt.⁶ Az MKP említett szervezete szerint „*előadta – okmányokkal igazolva –, hogy 1919-ben ő volt a papok és hitoktatók ügyeinek referense, ezért börtönbüntetést szenvedett. 1920-ban a képviselőválasztáson*” a szocdemek listáján szerepelt,

⁵ BFL XXXV.70.b.3. 17. őe. Jelentés a Dózsa György úti református templomban f. hó 4-i istentiszteletről, 1945.

⁶ Budapesti hivatali útmutató, 1947. 160. p. Budapesti közéleti mutató II. 70. p.

ezért „az egyházában ki akarták közösíteni. [...] Ezután lelkesi stallumot nem kapott, illetve mindenhol pár hónap után kidobták a múltja miatt. Végül megalapította az Evangéliumi Munkás Szövetséget, melyben a baloldal ellen soha támadást nem intézett, de a vallásos munkásokat összefogta. [...] egy ismerőse felhozta hozzám, és közölte velem, hogy úgy ő, valamint az Evangéliumi Munkás Szövetség másik református pap vezetője és valami presbiter, a szövetség világi vezetője, be akar lépni a Magyar Kommunista Pártba, és mint annak vallásos tagja részt akar venni munkánkban. Közölte, hogy amennyiben befogadjuk, mindenben a pártfegyelemnek aláveti magát. Közölte, hogy az Evangéliumi Munkás Szövetségnek 3-4000 tagja van, főleg az Augusztá-telepen és a Külső-V. kerületben vannak tömegesen tagjaik.”⁷

Az iskola

A párt, ha információra volt szüksége, nem vette figyelembe, ki az információ forrása, mi a végzettsége, és az életkora sem számított. Gyermek is lehetett, ezért találunk több jelentést is a XI. Kerületi Községi Szent Gellért Kereskedelmi Leányközépiskola I. osztályos tanulójától, aki szerint a hittantanár 1945. október 9-én a következő kijelentést tette: „A legnagyobb örömmel és elismeréssel nyilatkozott arról, hogy milyen kitűnő helyzet van, és lesz Magyarországon, mert a KGP [Független Kisgazdapárt] győzött. Kijelentette, hogy a napokban milyen örömdetes esemény történt Pesten, ugyanis a diákok otthagyták tanulópadjaikat, és elmentek tüntetni a KGP érdekében. Osztályunk nagy része KGP-i, és hittantanárunk a legnagyobb örömmel jelentette ki, »ti vagytok a reakciók, milyen reakciók osztály ez«. Elmondta, hogy ő is a KGP-hoz tartozik, és oda szavazott, és minden erejével pártja érdekéért küzd.”⁸

Természetesen a felsőbb oktatási fórumokon is jelen voltak a besúgóék. A budai Szent Imre Kollégiumból 1945 októberében a névtelen feljelentő három elvtársára hivatkozva járatta le vélt nyilas múltjukkal két jogász és két egyetemi hallgató társát. Szerinte az egyik hallgató több társuk füle hallatára „azt a kijelentést tette a választást követő napon, hogy Rákosi Mátyásnak most jó és igaz búcsúztatót tudna mondani. És hangoztatta, hogy Rákosi elvtárs jobban tenné, ha visszamenne, ahonnan jött. A felsorolt egyéneket továbbra is erősen figyeljük. Szobájuk átkutatására az előkészületeket megtettük, hogy a fentnevezett nyilas-kisgazdáról több és biztosabb adatokat szerezzünk.”⁹

A kulturális tér

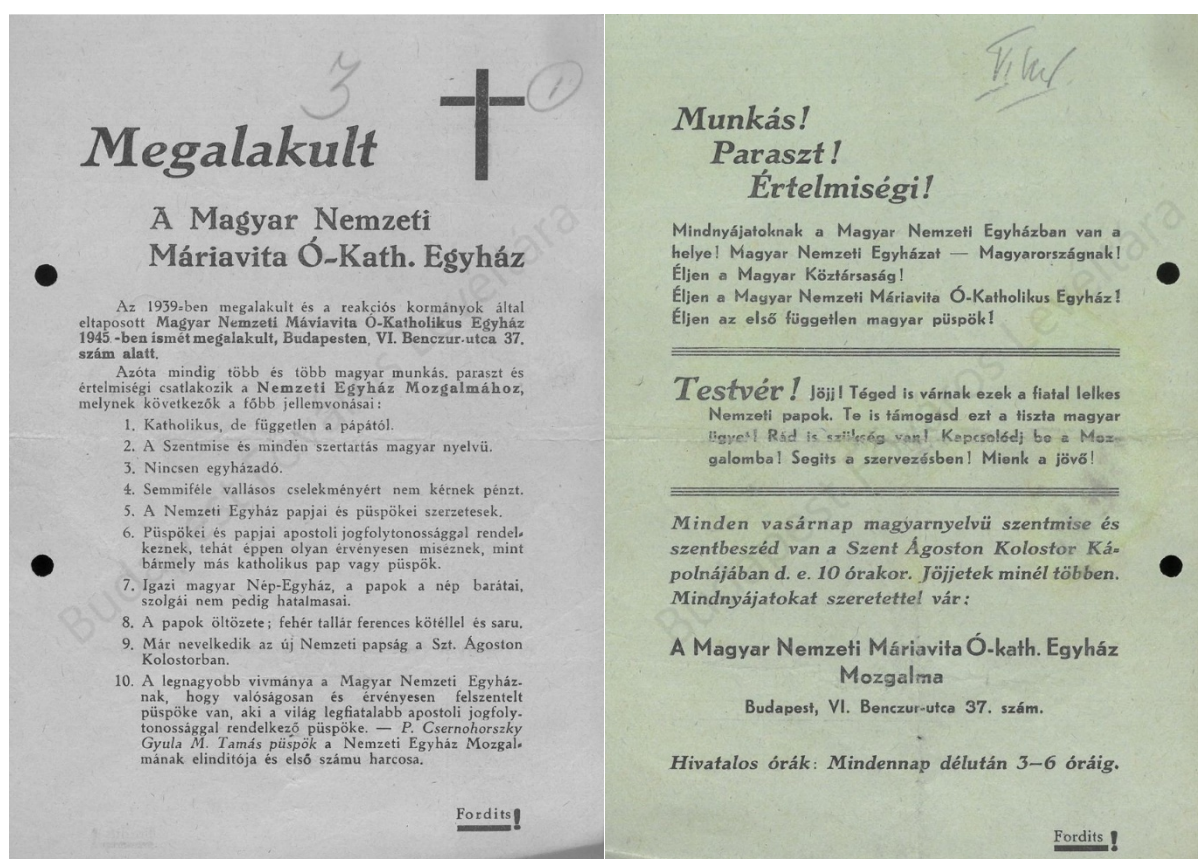
Az 1945. október 20-án kelt jelentés a Zeneakadémia kistermében tartott Keresztény Női Tábor műsoros előadásáról számolt be, amelyen a párt vezetője, Slachta Margit is részt vett. A többfelvonásos darab az elkobzott birtokokról és az ártatlanul elítéltekről szólt. A refrénje „Nyíljanak meg a börtönök kapui!” volt. „Ebben a darabban bejön sírva egy kisfiú, aki panaszkodik, hogy az apja hadifogságban van, és az anyját internálták. Arra a kérdésre, hogy miért ő jön ezt panasolni, azt feleli, hogy ő 8 éves a legidősebb, van még három testvére, a

⁷ BFL XXXV.70.b.3. 17. őe. Az MKP V. Kerületi Bizottságának jelentése az MKP Budapesti Bizottság Szervezési Osztályához, 1945.

⁸ BFL XXXV.70.b.3. 17. őe. P. kerületi tanuló jelentése M. hittanáról, 1945.

⁹ BFL XXXV.70.b.3. 17. őe. Jelentés a budai Szent Imre Kollégiumban megfigyeltéről, 1945. október 13.

legfiatalabb még pályában van. [...] egy amerikai ezredes átadja a kulcsot, mely a Szent Jobbhoz vezet. Ez a kulcs a magyar szívek zárját is kinyitotta, nem úgy, mint azok, akik revolverrel nyitják ki a zárat. [...] Egy magyar és egy külföldi nő beszélget. A magyar nő meséli, hogy hogyan oszlik meg az itteni lakosság. A lakosság 50%-a ártatlanul internálva van, másik része ezekre vigyáz, ez csak azért van, hogy kevesebb legyen a munkanélküli, egy másik része igazoló bizottsági tag, ez is arra jó, hogy ne legyen sok munkanélküli, ilyen bizottság minden kis üzemben, gyárban és iskolában van. Itt megint megjegyzi, hogy az üzemvezetőt vagy mérnököt és ehhez hasonlókat igazolnak, akkor a munkásokat kérdezik meg, hogy leigazolható-e. Ha tanárt igazolnak, akkor a diákot kérdezik meg, hogy a tanárnak milyen volt a múltja. Ezen kívül van egy rész, aki nem mer hazajönni, mert okult az előbb említett ártatlanul letartóztatottak példáján. [...] az internáltak fele úgy van bent, hogy meg sem kérdezték őket, hogy mit követtek el. Csak a szomszédok bosszúból feljelentették és minden kihallgatás nélkül internálták őket. Ezek »szegények« a csupasz kövön alszanak, bogaraktól bántva, fázva éhesen. A statisztikus kimutatás szerint az internáltak, ha csak napi 10 P-t számítunk (mert az a koszt, amit kapnak, még ma sem ér többet), akkor is olyan összeget tesz ki ahhoz képest, amit dolgoznak, hogy ez még egy virágzó országot is tönkre tenne gazdaságilag. Eszerint jogos és nemzeti érdek az a követelés, hogy »Nyiljanak meg a börtönök kapui!« Ennek köszönhető, hogy a belügyminiszter hazaengedte a kisnyilasokat.”¹⁰

2.a-b kép. Felhívás a máriavita egyház megalakulásáról. (BFL XXXV.70.b.3. 17. őe.)

1946

¹⁰ BFL XXXV.70.b.3. 17. őe. Jelentés a Keresztény Női Tábor műsoros előadásáról, 1945. október 20.

Az iskola

A XIII. kerület Huba utcai Salvator Intézetből szintén egy ott tanuló leány nyilatkozataira hagyatkoztak. Eszerint az intézetben „Mindszenty-kultuszt üznek”, a nyilasnak nyilvánított internáltakért imádkoztak, és pozitívan értékelték az utcai tüntetéseket. „Kovács tiszteletes úr bőven kifejtette, Szálasi kivégzésekor, hogy a csupa zsidókból és kommunistákból álló népbíróságnak nem volt joga ilyen ítéletet hozni, és annak a reményének adott kifejezést, hogy nemsokára Rákosit is felakasztják. A Városi Színházban lezajlott amerikai filmbemutató után, dacára rendeletnek, dolgozatot nem készített, és nagy meglepetést keltett egy tanuló felszólalása, aki azt mondta, hogy ha őszintén megírta volna a véleményét, akkor ma az Andrássy út 60-ban volna.”¹¹

3. kép. Végzős hallgatók búcsúztatása a Salvator Tanítóképző Intézet (XIII. Huba u. 7.) udvarán, 1937. (Fortepan / Makovecz Virág, képszám: [163733](#))

A jelentéstevők a katolikus intézmények közül két újdonságra figyeltek fel, az egyik a Katolikus Diákszövetség (KDSZ) volt, amelynek főként a hittudományi karra járó főiskolások voltak tagjai, a második a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége. Előbbiben január elején még nem volt beépített emberük, január 12-én már jelentett a KDSZ egyik tagja.¹² Az utóbbi szervezet a hercegprímás kezdeményezésére jött létre. A Szent Margit Intézet Knézich utcai székházában tartott szülői értekezleten a bencés gimnázium I. osztályának osztályfőnöke ezer ember előtt beszélt a szövetség létrehozásáról. Beszédében Rákosi Mátyást és Szakasits Árpádot idézte és kihangsúlyozta, hogy „Nem szabad csodálkozni a mai lehetetlen állapotokon, hiszen 2 elemi végzettségű egyének polgármesteri tisztséget tölthetnek be.”¹³

Pestújhelyen március 18-án a pestújhelyi katolikus kereskedelmi iskolában alakult meg a szövetség. Az erről szóló jelentést az MKP helyi szervezetének titkára készítette, nemcsak hozzászólott a rendezvényen, de másnap fasiszta vádakkal nyílt levelet írt a szülői értekezleten részt vevő tanárnak. A nyílt levél másolatát elküldte a Szabad Népnek, a politikai rendőrségnek,

¹¹ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Salvator Intézetből, 1946.

¹² Jelentés a Katolikus Diákszövetségről, 1946. január 4., 12.

¹³ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Szent Margit Intézet székházában rendezett szülői értekezleten, 1946. február 15.

a helyi nemzeti bizottságnak, SZDP- és FKGP-szervezetnek és a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének.¹⁴

A kommunista párt ostromozásából – a jelentések szerint – az evangélikus tanárok is kivették részüket. A Tóth Kálmán utcai polgári iskola hittanóráján a hitoktató 12 éves leányoknak beszélt Jézus keresztre feszítéséről: *„Pontius Pilátus is éppen olyan volt, mint Rákosi. Sanyargatta a népet, és féltette a hatalmát azoktól, akik az igazságot mondanák a népnek. Ha ma egy ember kimenne a piacra, és megmondaná, hogy Rákosi és Vas milyen csalók, amint az igaz is, megölelnék. Autón járnak, és tele a spájzuk, és a nép éhezik. Csak az anyagot akarják, és a nép erkölcsével nem törődnek. A kommunisták a népbíráson, mint a főpapok Pilátusnál, azt büntetik meg az ő törvénycikkeikkel, akit akarnak.”*¹⁵

A templom

Az év egyik első templomi jelentése a hercegprímás 1946. január 20-án a Szent Domonkos templomban tartott miséjéről maradt fenn. Prédikációjában korát a tatárjárással vetette össze. *„Nincs új a nap alatt, a történelem sem új. 1241-ben nem tért meg a nép Istenhez, szembenállott szegény és gazdag egymással, dorbézoltak, marták egymást. [...] Ma, amikor körülnézek, ezen a nagy hívő tömegen, szinte ugyanazt látom. De vegyék tudomásul, már késő. Előbb kellett volna felvenni a harcot a tatárral, akkor, amikor még a határon volt. [...] A tatárok megmutatták a hitetlenségnek, hogy kicsodák. Lemészárolták hadifoglyaink egy részét, másik részét pedig elvitték messze, Tatárország belsejébe. [...] Nincs különbség Hitler, Dzsingiszkán és Napóleon között.”* Az üzenet a hívek számára egyértelmű volt: *„Térjete meg Istenhez, legyetek jó magyarok, és ne szegődjete a tatárok zsoldjába. A beszéd első része erősen oroszellenes beállítottságú volt, a »hívők« megértették az analógiát, és az istentisztelet után egészen nyíltan beszéltek az oroszok magatartásáról.”*¹⁶

1946. február 10-én a IX. kerületi Örökimádás templomban a hívek ismét Mindszenty beszéde miatt gyűltek össze olyan nagy számban, hogy a rengeteg ember miatt a jelentéstevőnek csak *„nagy nehézségek árán sikerült a folyosókat megtöltő tömeggel együtt bejutni a mellékfolyosókon keresztül az egyik elkerített részbe.”* A hívek kitörő lelkesedéssel fogadták a bíborost, aki – a Szent II. János Pál pápától harminc évvel később ismét elhangzó – bibliai idézettel bátorította őket: ne féljenek. A jelentés írója a beszéd elejéről lemaradt, de azt hallotta, hogy többek között róla is azt mondták: *„az emberek leszögezik, hogy sok a kém és az idegen arc, nem mindenki azért jön ide, hogy imádkozzon.”* Mindszenty az újjáépítésről beszélt, amit csak lelki újjáépítéssel tartott lehetségesnek. *„A beszéd nagyon óvatos volt.”* A mise után a tömeg Mindszentyt éltetve vonult az Üllői úton a Baross utca felé a felkiáltással, hogy *„le a rádióval, mely a prímást támadja”, „éljen Mindszenty”, „aki magyar velünk tart”, „amíg ennyi keresztény ember van, addig nincs baj, nincs veszve az ország”.* A jelentés írója szerint *„A tüntetés megszervezettnek látszott, sok iskoláslány, öregasszony, de sok fiatalember is részt vett benne, akik irányítók voltak. Összesen kb. 3-4 bérháznyi sűrű sorban vonultak.”*¹⁷ Későbbi jelentésből kiderül, hogy a demonstrálók közül több embert letartóztattak.¹⁸

¹⁴ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Katolikus Szülők Szövetsége megalakításáról, 1946. március 18.

¹⁵ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Tóth Kálmán utcai polgári leányiskola hittanórájáról, 1946. április 29.

¹⁶ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés Mindszenty hercegprímás beszédéből, 1946. január 20.

¹⁷ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés Mindszenty 1946. február 10-i beszédéről, 1946.

¹⁸ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Szent Margit Intézet székházában rendezett szülői értekezleten, 1946. február 15.

4. kép. Az Üllői úti Örökimádás templom restaurálási munkái az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus alkalmából, 1937. (Fortepan / Lőrinczi Ákos, képszám: [135025](#))

A jelentésekből kitűnik, hogy Budapesten a vallásos élet civil fórumai is nagy érdeklődésnek örvendtek, ezt mutatja a Belvárosi Katolikus Kör Molnár utcában tartott világnézeti előadássorozata,¹⁹ valamint a Munkácsy Mihály utcai kultúrházban tartott összejövétel, az utóbbinak a szervezőit az sem bátorítanította el, hogy azon hét rendezőgárdista is részt vett.²⁰ A jelentéstevők a Szociális Nővérek Társasága Thököly úti anyaszékházában Slachta Margithoz is közel kerültek: „*Vele és a nővérekkel én hivatalból összebarátkoztam és látogatom őket.*”²¹

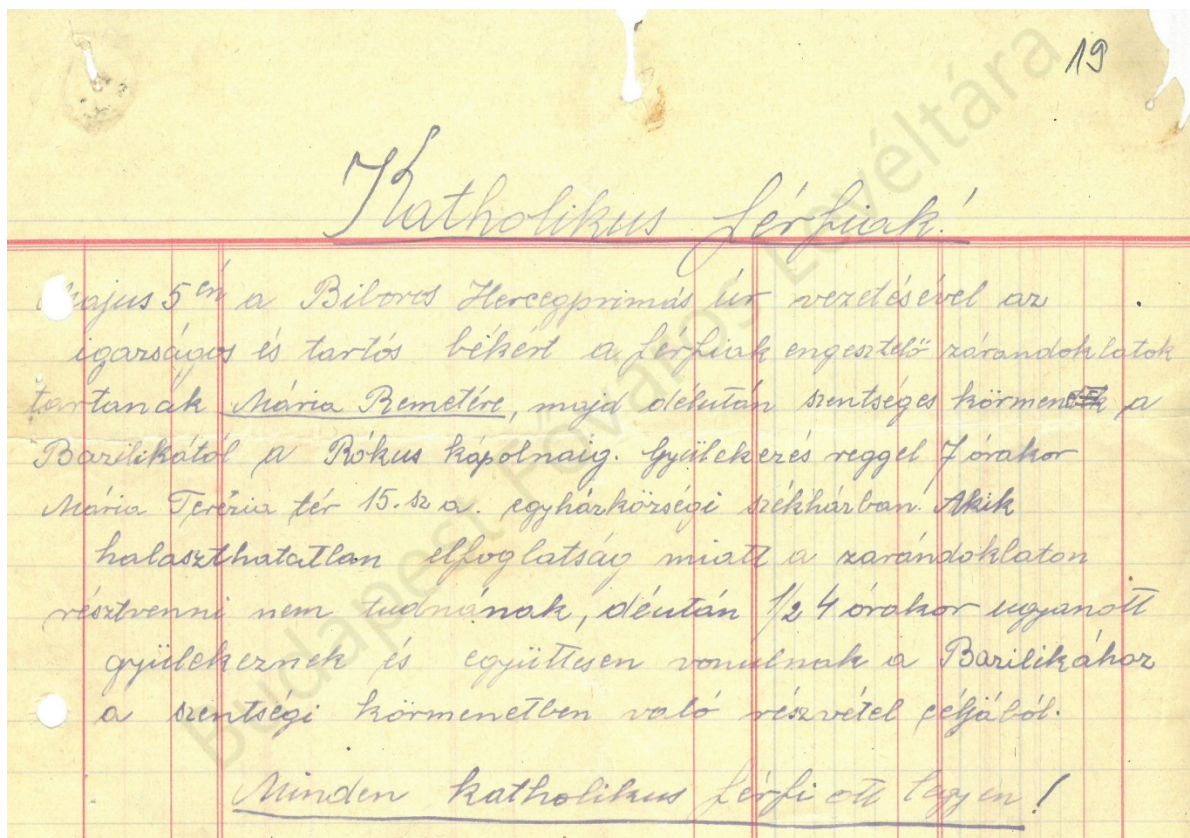
A legnagyobb létszámú összejövetelek 1946-ban is a körmenetek voltak, május 5-én Máriaremetén 100 000 zarándok találkozott, hogy a hercegprímást meghallgassák. Egy részük a Széll Kálmán térről indult, egy csoport a városmajori templomtól, az egész gyülekezet a hűvösvölgyi végállomástól ment rendezetten, táblákkal, férfiak, nők külön. Ezután a Szent István Bazilikához vonult a tömeg, itt „*újra beszélt Mindszenty, azonban itt sem tett demokráciát sértő megjegyzéseket*” (!), ehelyett felhívta a hallgatóság figyelmét az újjáépítésre: „*nagy munkát csak úgy tudjuk elvégezni, ha a magyar nép minden rétege, munkás, paraszt és értelmiség egymást megértve összefog. A beszéd végeztével a hallgatóság újra csoportosulni akart, azonban a rendőrség udvarias felszólítására [sic!] a tömeg széteszlott.*”²²

¹⁹ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Belvárosi katolikus kör világnézeti előadássorozatának 1946. március 3-i előadásáról, 1946.

²⁰ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Székely Bertalan utcai kápolnában és a Munkácsi Mihály utcai kultúrházban tartott rendezvényről, 1946. március 10.

²¹ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés Slachta Margitról, 1946. április 29.

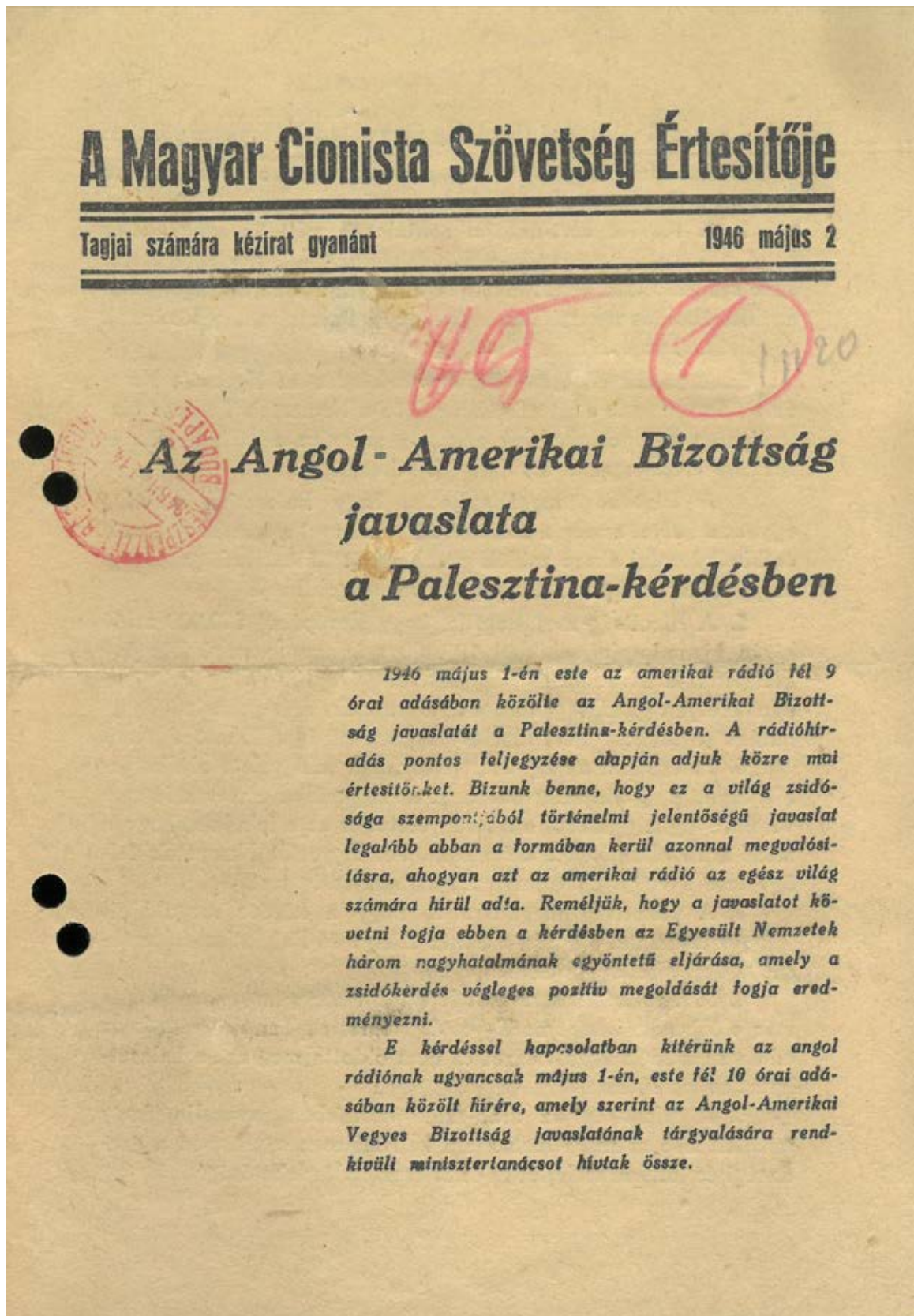
²² BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a máriaremetei körmenetről, 1946. május 5.

5. kép. Kézzel írt felhívás az 1946. május 5-ei, Máriaremetére induló zarándokútra.
(BFL XXXV.70.b.3. 35. öe.)

Ma már nem tudjuk, mennyire gondolta komolyan a Nagyfuváros utcai zsidó imaház rabbija az 1946 áprilisában neki tulajdonított érvelést arról, „mennyire fontos és időszerű a zsidóság kivándoroltatása: »Megjelent nálam a napokban egy vezető pozícióban lévő kommunista, és kért, hogy ki szeretne keresztelkedni. Meglepve kérdezték tőle, miért akar kitérni pont most, amikor erre semmi szükség nincsen, hiszen demokrácia van, és sikerült elérnie azt, amiért évek óta küzdött. Mire az illető így válaszolt: Szükség van keresztény papírokra, nem tudni, hogy egy-két év múlva nem lesz-e szükségem rá. A demokrácia ilyen gyenge lábakon áll.»²³

²³ BFL XXXV.70.b.3. 35. öe. Jelentés a Nagyfuváros utcai zsidó imaházban tartott „cionista jellegű” gyűléséről, 1946. április 7.

6. kép. A Magyar Cionista Szövetség Értesítője, 1946. május 2. (BFL XXXV.70.b.3. 35. őe.)

1947

1947-ből már az evangélikus egyházzal is több információ maradt fenn. 1947. február 16-án Kispesten került megrendezésre a Pestkörnyéki Evangélikus Ifjúsági Konferencia, amelyen a kiscesti, budafoki, pesterzsébeti, pestszentlőrinci, vecsési ifik mellett presbiterek, lelképásztorok vettek részt.²⁴

1947. március 23-án a 9 órai istentiszteleten Váradi Lajos csepeli evangélikus lelkész felkérte a jelenlévőket, hogy mindenki írja alá a fakultatív hitoktatási rendelet elleni nyilatkozatot: „A miniszter urak nem kérdezték meg a millió és millió magyar akaratát, csak ők maguk rendelkeznek és el akarják törölni a vallást, nem hallgatnak meg senkit, de mi ez ellen magyar evangélikusok tiltakozunk.” Mivel a hitoktató a marxizmus visszaságairól is beszélt, a jelentés így zárul: „A kivizsgálást kérem minél előbb.”²⁵

1947-ben a katolikusok apostolképző tanfolyamot tartottak, amelyen a jelentőn kívül egyéb kommunisták is részt vettek, és bekiabálásukkal zavarták az előadásokat („Már pedig mi kommunisták igenis meg tudjuk szüntetni a szegénységet!”).²⁶

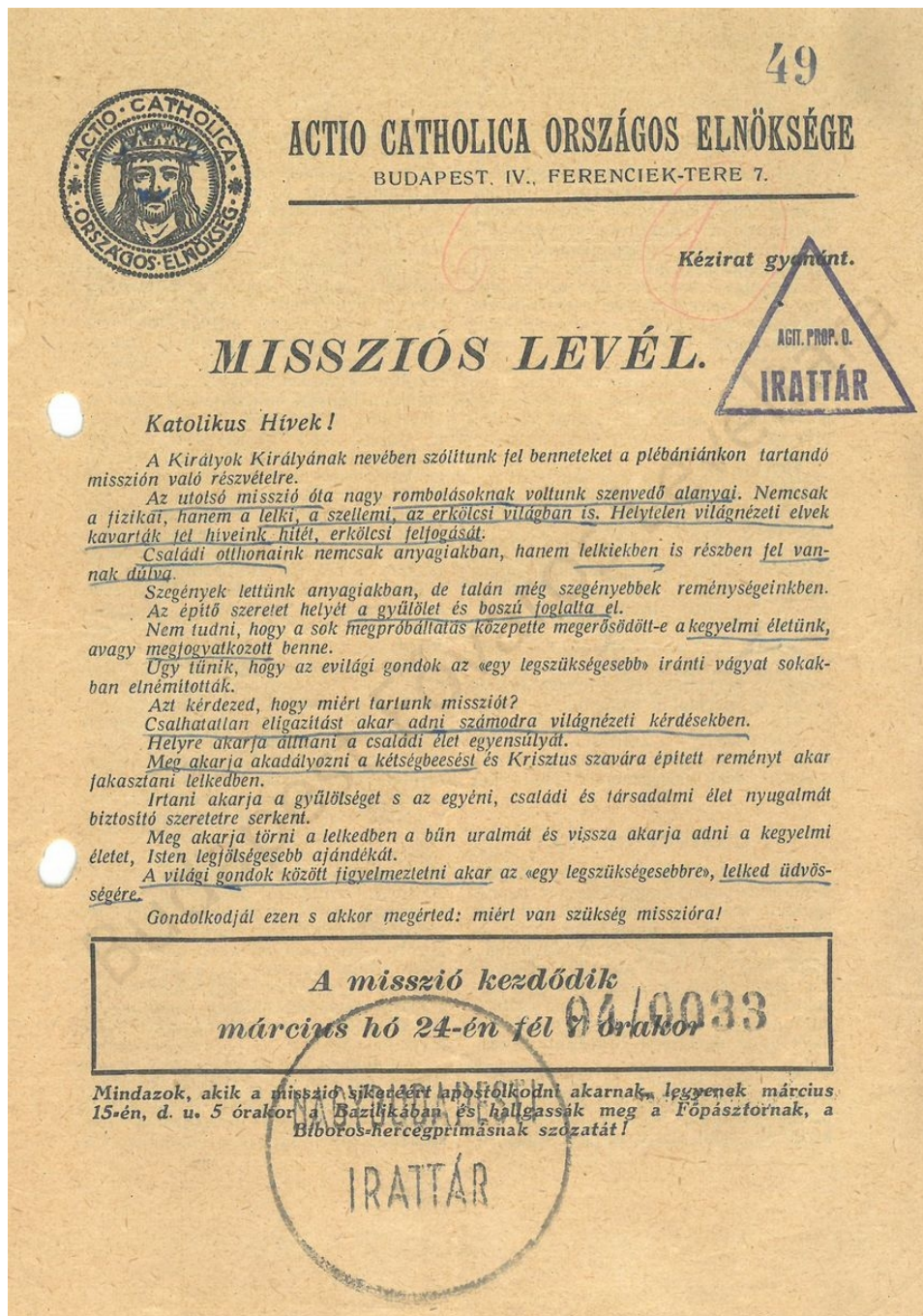
Az 1920-ban a 614 éves, az elemi, illetve a középiskolák alsó négy osztályába járó gyermekek „foglalkoztatására” létrejött katolikus szervezet, a Szívgyárda által vasárnap délutánként szervezett programokon a VII. kerületben két, arról 1947 szeptembere óta jelentő hölgy is részt vett. Ott voltak a családi összejöveteleken, az uzsonnákon „rumos cukrász- és házi süteményt” ettek, meghallgatták a kisleányok által énekelt magyarnótákat, részesei voltak a vezetőjük, „Erzsi néni” által teremtett vidám hangulatnak. Mindez nem akadályozta őket abban, hogy beszámoljanak a házapostoli rendszer működéséről, a filmvetítésekről, adománygyűjtésről, vagy hogy provokálják a Rózsák terei plébánost, Hites Ignácot – mindezt úgy, hogy alkalomadtán a miséken templomi adományt is gyűjtöttek (!).²⁷

²⁴ BFL XXXV.70.b.3. 109. öe. Jelentés a Pestkörnyéki Evangélikus Ifjúsági Konferenciáról, 1947. február 16.

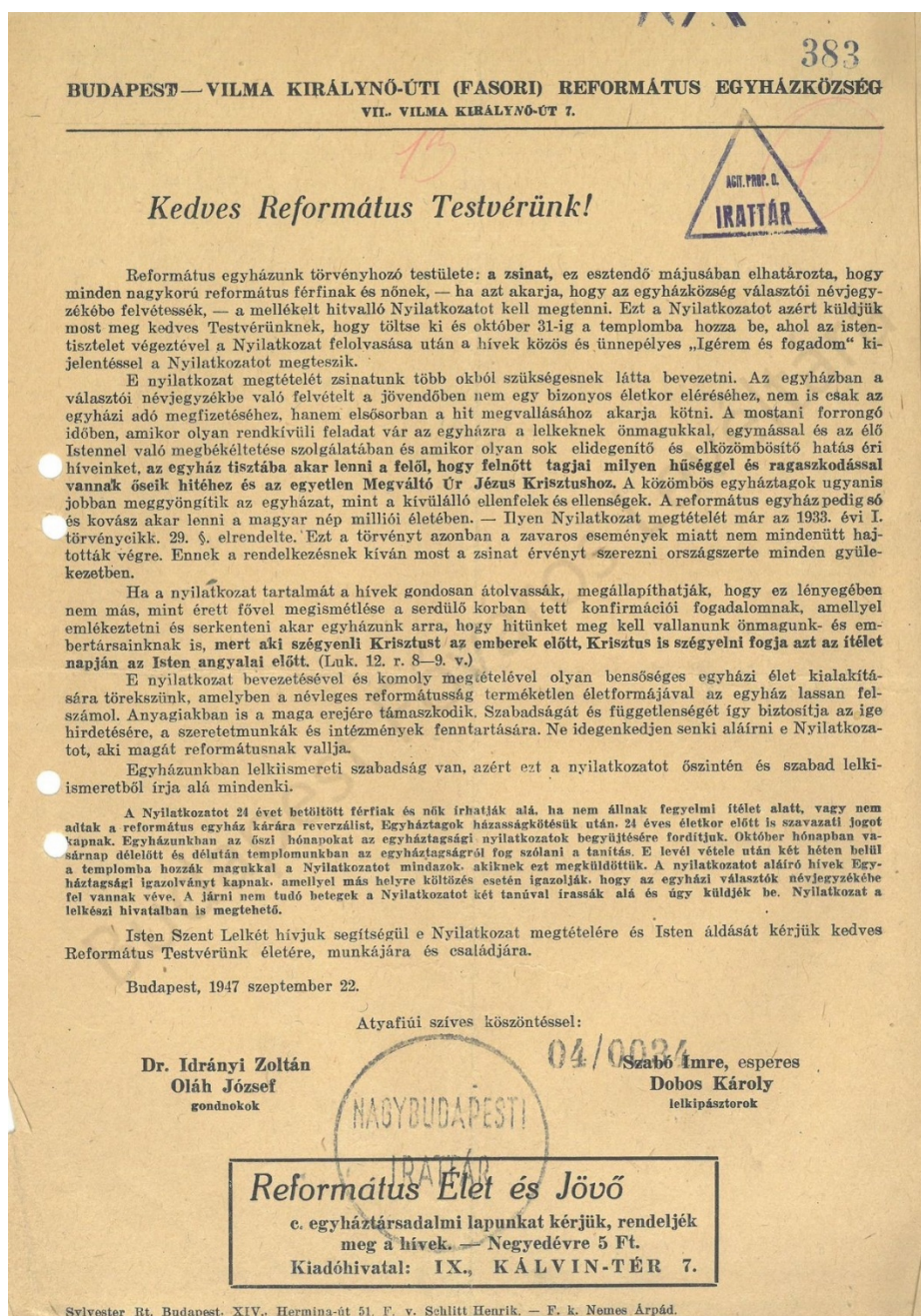
²⁵ BFL XXXV.70.b.3. 109. öe. Jelentés a Csepeli Evangélikus Ifjúság szervezeti munkájáról, 1947. március 22.

²⁶ BFL XXXV.70.b.3. 109. öe. Jelentés a háromnapos apostolképzésről, 1947.

²⁷ BFL XXXV.70.b.3. 109. öe. Jelentés az egyházi vonalról, 1947. november 11., december 1., 10., 14.

7. kép. Az Actio Catholica Országos Elnökségének missziós levele, 1947.
(BFL XXXV.70.b.3. 109. őe.)

8. kép. Budapest – Vilma királynő úti (mai Városligeti fasori) Református Egyházközség felhívása, 1947. szeptember 22.
(BFL XXXV.70.b.3. 109. őe.)

1948

Az 1947. augusztus 31-én rendezett országgyűlési választásokig évről évre a pártok kiszorításával, illetve a két munkaspárt 1948-ban történt egyesülésével létrejövő egypártrendszerben a kommunisták ideológiai hatalomátvételében már csak az egyházak jelentettek komoly akadályt, így ebben az évben fokozódott az ellenük való fellépés, melynek budapesti módszertana is dokumentált. A fellépésnek négy iránya volt. Az első az ún. „tömegmozgalom” útján, itt a „a papság reakciós működésére és bűneire vonatkozólag” gyűjtöttek „agitációs anyagot”, melyet brossúrákkal, „házmegbízottak és házvédőnk

tájékoztatása és mozgósítása” útján terjesztettek. A „nevetségessé tétel” mellett – adminisztrációs út – az ún. házapostolokat, éjjeli misézőket,²⁸ házaló apácákat rendőri intézkedés alá vonták, a „reakciós” igazgatókat, tanítókat elbocsátották. A harmadik vonal a községeken keresztül történt: *„A közel 3 milliós fővárosi kegyúri összeg elosztását eddig a polgármester mechanikusan végezte. A kegyúri összeg elosztásába bevonjuk a kerületi titkárokat és elöljárókat, ily módon éket verünk a papok közé.”* Az egyéb módok közé tartozott az egyházközségekben pártcsoporthoz beépítése, a X. és XIII. kerületben és Pesterzsébeten *„néhány házapostol megverése”, „üzemi apostolok leleplezése és eltávolításuk”*.²⁹

Ehhez meg is volt minden eszközük, nyilvántartásaik a mai napig őrzik a budapesti egyházközségek vezetőinek, cserkészcsapatainak, kultúrházainak, szülők szövetségének, tömb- és házapostolainak stb. nevét, címét. Csak az általam ismertetett dossziéból 200 házi és 40 üzemi apostol személyes adatait ismerhetjük meg.³⁰

Az ún. házapostolok rendszerét a templomból valami oknál fogva elmaradt hívek segítésére Mindszenty hozta létre.³¹ A házapostoli munkát a hívek 1945 és 1948 októbere között szabadidejükben végezték, legfőbb feladatuk a plébánia és a hívek közötti kapcsolattartás, karitatív tevékenység és a lelkipozítás volt.³² Az egyházi kerületeket körzetekre osztották, *„és minden körzet élén egy körzetvezető házapostol áll, aki összetartja az egyes házak házapostolait. A házapostolok rendszeresen apostolkodnak, hetenként összejönnek, és ezen felül a biblia és katheizmus órákon kívül közgazdaságtannal is foglalkoznak. Hogy a klérus ennyire érdeklődik a világi és elsősorban a pártunkkal kapcsolatos anyagi dolgok iránt, azt már régóta tudjuk abból, ahogy a pártmunkánkban megjelent egyes cikkeinkre az Új Ember reagálni szokott.”*³³

1948-ban már az összes kerületben jól dokumentáltak a felekezeti misék és istentiszteletek. A VII. kerületben két nő, Sz. és V. jelentései maradtak meg legnagyobb számban. Miután már jó ideje látogatták keddenként a Szent Erzsébet egyházközség családnapijait, amelyeket a Rottenbiller utca 14. szám alatt lévő kultúrházban tartottak, illetve szerdánként a házapostolok összejövetelét,³⁴ az 1948. februárban tartott családi napon Hites Ignác plébános bejelentette Sz.-nek, hogy régi, 20 éve tartó ismeretségre hivatkozva meglátogatja a lakását. Sz. az MKP-től kért tanácsot, hogyan készüljön a találkozóra.³⁵ A látogatásra egy hónappal később, négyfős társaságban került sor. *„Kedélyes likőrozgetés és feketézés közepette, amikor a hangulat már barátivá vált”,* Hites megjegyezte, hogy tud róla, hogy Sz. jelentéseket ír róla, és azt a pártnak eljuttatja. Közlése kisebb pánikot okozott, mert sejtelmük sem volt arról, hogyan volt lehetséges a kiszivárogtatás a nagy-budapesti pártszervektől.³⁶

²⁸ Az éjjeli misézésről egy XI. kerületi beszámolóban is olvashatunk: *„A kerületben dolgozó budafoki munkások elmondták, hogy a héten Budafokon katakombákban éjjel tartottak misét, összejövetelt. Az indoklás az volt: miként néhány száz évvel ezelőtt üldözték a vallást, hogy az lekényszerült a földalatti pincékbe, úgy most is kénytelenek a katakombákba éjjel misézni.”* BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Feljegyzés a XI. kerületi egyházi munkáról, 1948.

²⁹ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Harc a katolikus klérus ellen, 1948.; Teendők, 1948.

³⁰ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Egyházi objektumok, 1948.; Házapostolok, 1948.

³¹ Kovács, 2007.

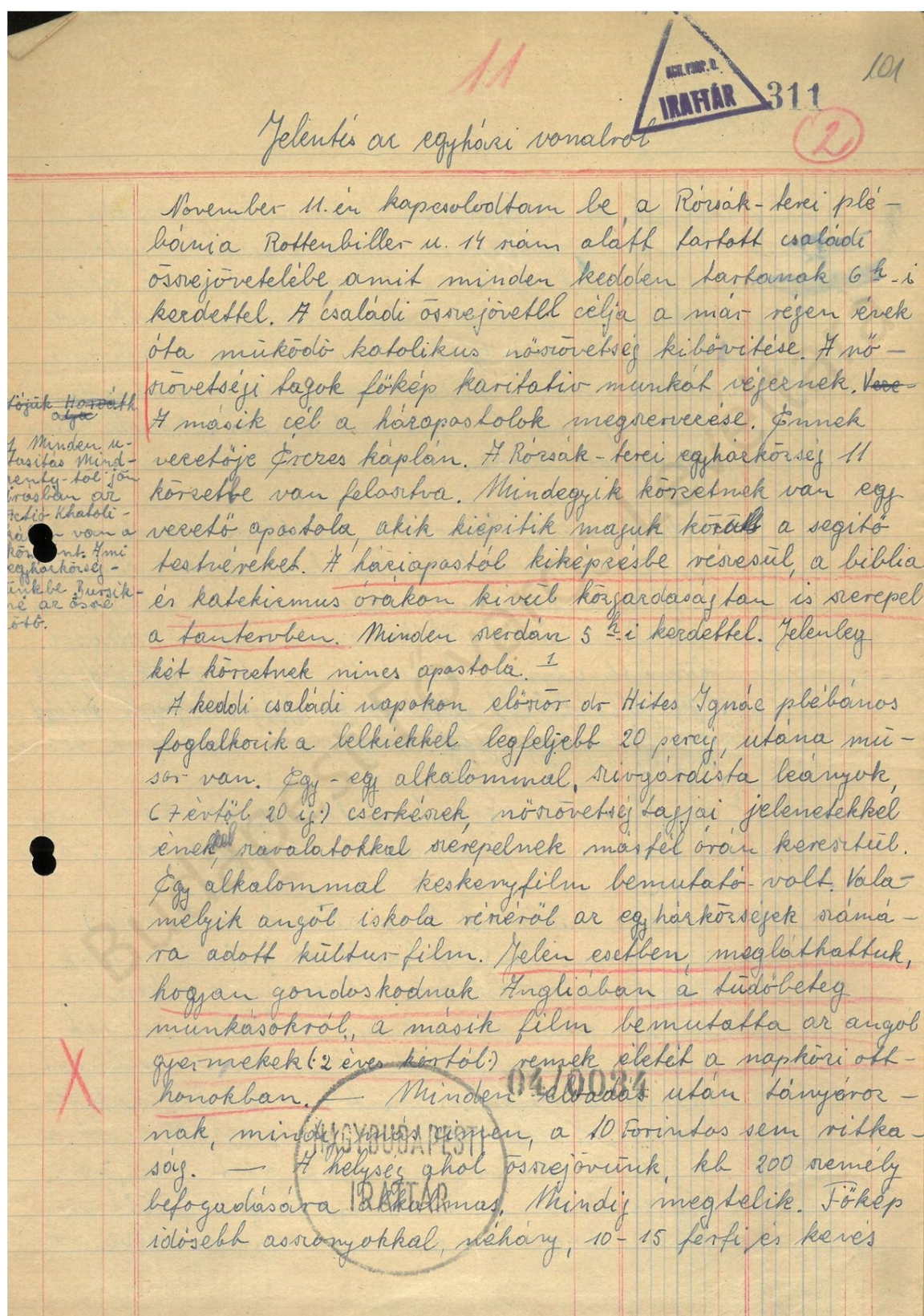
³² Lásd például: Vásony-Márkus 1993. 8–10. p.

³³ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Tisztelt elvtársak, 1948.

³⁴ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Összesített jelentés az egyházi vonalon végzett munkáról 1948. január és február hónapban. 1948. február 21.

³⁵ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az egyházi vonalról, 1948. február 10.

³⁶ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az egyházi vonalról, 1948. március 10., 19., 21.

9. kép. V. jelentése 1947. december 1-jén. (BFL XXXV.70.b.3. 109. őe.)

Sz. az 1948. április 27-ei családi napon belépett az – 1901 óta Budapesten is jelenlévő – Oltáregyesületbe is. *„Jelentkeztem Lórántné ö nagyságánál, aki örömmel vette jelentkezésemet, úgy látszik, nem iquekeznek odatódulni. Megtudtam, hogy minden hónap*

második csütörtökjén van az összegyövel, és az első május 13-án lesz, és akkor megkapom a tagsági könyvemet is.”³⁷

Miután lelepleződött, Hites Ignácot 1948. április 1-jén – mivel „mereven elzárkózott minden közeledés elől, sőt kijelentette, hogy kihallgatásra jelentkezett Mindszentynél, hogy biztosítsa őt legteljesebb együttérzéséről és szolgálatkészségéről” – Sz. megfigyelésre ajánlotta.³⁸ Mindezt úgy, hogy a VII. kerület egyházi életéről szóló összefoglaló jelentésben azt írták a plébánosról, hogy „erősen Hitler és Mussolini ellenes beszédet tartott 1938–42-ben”.³⁹ Sz. jelentései szerint többször provokálta Hitest, és a templomon kívüli egyházi rendezvényekre, így az 1948-as úrnapi körmenetre is elkísérte. „Mai napon elmentem az úrnapi körmenettel. Az Oltáregyesület tagjaival vonultam ki, gyertyát tartottam a kezemben, és a sor szélére állítottak. Körmenet után felmentem a plébánoshoz, dr. Hiteshez, akivel egy óra hosszat beszélgettem.”⁴⁰

Törzslapja

Vezeték- és utónév: *dr. Hites Ignác plébános*

A főkeleti szolgálatot megelőző közszolgálatot az alábbi rovatokban kell föltüntetni.

1938. - 1948. máj. 1. - *1. sz. körlet*

1948. máj. 1. - 1948. szept. 1. - *2. sz. körlet*

1948. - 1948. szept. 1. - *3. sz. körlet*

Hivatali állás	A kinevezés, választás napja	Fogadalmatétel napja	Esküdtétel napja	Füzetes osztály és fokozat	Az ünnepély tartama	A rendelet vagy határozat
Plébános	1938. szept. 1.					

Tiszti személyi nyilvántartólap

Vezeték- és utónév: *dr. Hites Ignác plébános*

Születési hely: *Károlyfalva* község, megye: *...*

Születési év, hó és nap: *1916. apr. 26.* Válás és családi állapot: *1948.*

Gyermekeinek neve és születésük időpontja:

szül. évi	hó	n	szül. évi	hó	n
1.			5.		
2.			6.		
3.			7.		
4.			8.		

Végzett tanulmányok:

Nyelv- és szakismeretek: *10. Hosszabb tan. (Sarmaszentivány)*

Korendély: *Rendőri arcképes igazolvány*

Hivatali beosztás, illetve áthelyezés, rendelet kelte és száma.

Budapesti érsekségi plébános

Hellyettesítés vagy külön megbízás, kiküldetés rendelet kelte és száma.

Büntetés, a rendelet vagy határozat kelte és száma.

10.a-b kép. Hites Ignác plébános törzslapja. (BFL XXIII.134. 1 doboz)

A feljelentések ekkor már mindennaposak voltak. 1948. március 31-én például négy személy a Benczúr utca 33. szám alatt működő „Beteg Otthon” fenntartóit azzal vádolta, hogy az ott dolgozókat koldulásra kényszerítették, testileg fenyegették őket, a betegeket éhezgették,

³⁷ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az egyházi vonalról, 1948. április 28.

³⁸ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az egyházi vonalról. 1948. április 1.

³⁹ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Általános helyzetkép a VII. kerületben levő katolikus egyházközségekről, 1948.

⁴⁰ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az egyházi vonalról, 1948. május 27.

sőt a betegek haláláért felelősség terheli őket. Madas János (községi vezető jegyző) 1948. április 8-ai kelettel megerősítette a vádakát és a jelentést továbbküldte a Belügyminisztériumnak.⁴¹

Zarándoklatok, az úrnapi körmenet

Mindszenty József 1947. augusztus 15-én Esztergomban Mária-évet hirdetett, melynek keretében Budapesten 14 hónapon át minden hónap első szombatján Boldogasszony búcsújárását tartottak a fővárosi Mária-templomokban, de a primás ezeken kívül eljutott Sátoraljaújhelyre, Gyulára, Márianosztrára, Törökszentmiklósrára, Makóra, Máriagyüdre, Bajára, Zalaegerszegre, Celldömölkre és Bodajkra is. A korabeli beszámolók és a visszaemlékezések szerint százezres tömegek, katolikusok és protestánsok mozdultak meg az érsek hívó szavára, hogy reményt találjanak a Szűz Anyáról és az aktuális nehézségekről szóló beszédeiben. Ezeken a vallási rendezvényeken összesen 4 601 322 hívő vett részt.⁴² A zarándoklatok és körmenetek mint nagyszabású események a jelentésekben is megjelentek.

1948-ban május 16-ára esett pünkösd vasárnapja, és az azt követő két hétben számos tömegrendezvény zajlott Budapesten, illetve részben budapesti hívek részvételével az agglomeráció területén.

Előbb május 18-án kedden Máriabesnyőre szerveztek zarándokutat, amelyen csak Terézvárosból 700-an, Kőbányáról 150-en vettek részt. Az áhítatot többször autókkal zavarták meg, egyszer a rendbontók a tömegbe is belehajtottak: *„Volt egy kellemetlen eset is: egy kirándulásból jövő teherautó (elvtársak voltak rajta) a tömegbe rohant, és közben a rajta ülők súlyosan becsmérő szavakat használtak a hívekkel szemben, ami náluk nagyon rossz véleményt szült a kommunistákkal szemben, annál is inkább, mert 4 héttel ezelőtt a falujárók csinálták ugyanezt.”*⁴³

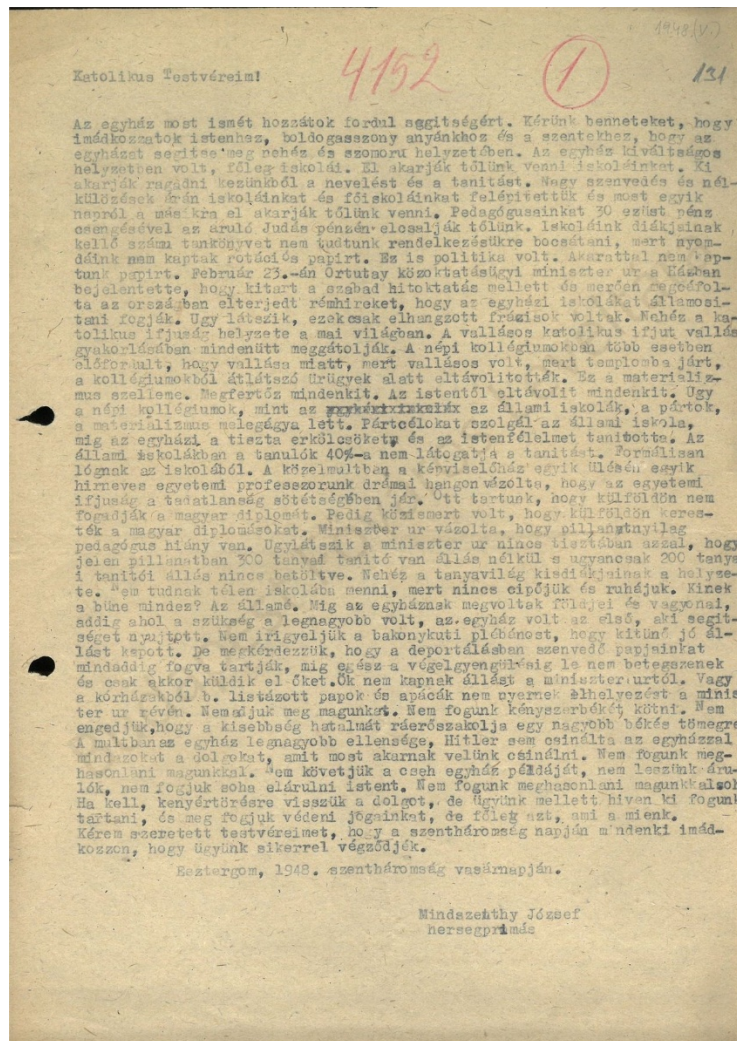
11. kép. Máriabesnyői körmenet a kegytemplomnál, 1937.
(Fortepan / Uj Nemzedék napilap, képszám: [118740](#))

⁴¹ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Nyilatkozat, 1948. március 31.; Madas János levele a belügyminiszternek, 1948. április 8.

⁴² Beke, 2005. 488–489. p.

⁴³ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Jelentés Máriabesnyőről, 1948. május 18.

A pünkösdöt követő ún. Szentháromság vasárnapján (május 23.) a szintén Máriabesnyőre szervezett „férfi zarándokútról” négy különböző jelentés is született, és részletes leírásokból rekonstruálhatjuk az eseményeket. A zarándokok a 6¹⁰-kor és 8³⁰-kor induló hatvani vonattal utaztak a Gödöllő melletti településre. A templom előtti térségen ezúttal nem állt autó, parasztszekér viszont 30–40 is. Az oltárt és a szószéket a templom udvarán állítottak fel. 11 óra előtt már 3500 ember gyűlt össze, akiknek a 85%-a férfi volt. Mielőtt a rendezvény elkezdődhetett volna, az áramellátás megszakadt,⁴⁴ és egy fiatal pap bejelentette, hogy a rendezők Budapestre mennek akkumulátorért („akumulátorért”). A jelentés írója kétségbe vonta a bejelentés valóságtartalmát, és azt sejtette, hogy az akció csupán a hangulatkeltést szolgálta. A bevezető beszédek után a mise alatt felolvasták Mindszentynek a püspöki kar által aláírt, és ezen a napon keltezett pásztorlevelét. Zárásként egy „terebélyes pap” másfél órán át humorral fűszerezve prédikált.⁴⁵

12. kép. Mindszenty József 1948. május 23-ai körlevele. (BFL XXXV.70.b.3. 125. őe.)

⁴⁴ Hasonló történetet jegyzett fel Sz. és V. is Makóról. „Makón járt Mindszenty primás úr, hogy az isten áldja meg minden lépését. Makónak 40 000 lakosa van, és ezek közül 30 000 református [...], és mégis 40-45 000 ember gyűlt össze a környező falvakból, de még Szegedről is jöttek, és rengeteg református is megjelent. [...] Makónak nincs villanya, az áramot Szegedről kapja, és Szeged ez alkalomra nem adott áramot, de sikerült a híveknek egy villanytelepet szerezniük.” BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Jelentés az egyházi vonalról, 1948. május 26.

⁴⁵ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Jelentés a mai napon Mária-Besnyőn megtartott férfi zarándoklatról, 1948. május 23.

A jelentésírók a körlevelet itt hallhatták először, és bár elég jól összefoglalták a tartalmát, az egyik jelentő sajnálatát fejezte ki, hogy nem állt módjában jegyzetkészítés céljából papírt, ceruzát elővenni. Viszont mind lenézéssel kezelték a hallgatóságot: „a hívők bárgyú arca mutatta, hogy nem értik, amit mond [...]. Katholikus – illetve – vallásos típus az egészben ha 10% volt. Leginkább demokráciaellenes figurák, B-listások, kidobott altisztek, akik nem a zarándokhely ájtatosságáért jöttek ide, hanem hallani akarták a demokráciaellenes beszédeket – amit a pástörlevélen kívül nem kaptak meg. Ez a tömeg úgy nézett ki, mint aki szívesen hallgat ilyen beszédeket – de semmilyen áldozatot nem hoz a papok kedvéért. Sokkal jobban érdekelte őket az evés-ivás, mint a zarándoklás. Ezek a zarándokhelyek a demokráciaellenes csürrének a gyűlhelyeivé lesznek. Ájtatosságot keresve sem láttam (egész kis kivételtől eltekintve).”⁴⁶

A másik jelentéstevő a zarándoklatot politikai kabarénak minősítette: „A zarándoklat fogalma ezidáig valamely kegyhelynek tömegek által való felkeresését jelentette, ahol a hívek buzgó imádsággal és könyörgő énekekkel fohászkodtak az egek urához, hogy az engesztelő kegyelemmel részesülve, megszabaduljanak bűneiktől, és visszanyerjék lelkük egyensúlyát, lelkük békéjét. Ez alkalommal a zarándoklat Mária-besnyőn új tartalmat kapott, amelyben az esemény ebben a meghatározásban fejezhető ki: Politikai kabaré – miszerész betétekkel.”⁴⁷

13. kép. Adománygyűjtés a Nemzeti Zarándoklataink Fogadalmi Szentélyére, 1948.

⁴⁶ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés a mai napon Mária-Besnyőn megtartott férfi zarándoklatról, 1948. május 23.

⁴⁷ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés 1948. május 23-án megtartott mária-besnyői férfi zarándoklatról, 1948. május 23., május 24.

(BFL XXXV.70.b.3.125)

Az Eucharisztia tiszteletét kifejező Úrnapja (*Corpus Domini*) katolikus egyházi főünnep a Szentháromság vasárnapját követő csütörtökön, 1948-ban május 27-ére esett. Az 1945-ben bombatalálatban romossá vált farkasréti temetőkápolna helyén működő szükségkápolnában tartott miséről jelentő személy a főünnepet megelőző napon a helyi körmenetről úgy számolt be, hogy az iskolák államosításáról szóló hírek miatt nagyon feszült volt a hangulat. *„El vannak keseredve, és szidják a demokráciát, mert ehhez nem volt joga. Az egyház ezen a téren olyan nagy érdemekkel bír, hogy nem lenne szabad megengedni, hogy itt megnyirbálják jogait.”* Az elkeseredés valóban érezhető lehetett, mert – állítólag – olyan megjegyzések is elhangzottak a hívektől, hogy *„Nézz oda, az embernek a bicska is kinyílik a zsebében, van pofája ennek a szemtelennek, hogy kommunista egyenruhában részt vegyen a körmenetben.”*⁴⁸

A Budai Várban (27-én) délelőtt 9-kor tartott körmeneten az erről készült jelentés szerint 4-5000 ember vett részt. Mindszenty helyett az MDP-propagandista H. előtt ismeretlen püspök (minden bizonnyal Dudás Miklós hajdúdorogi görögkatolikus püspök) volt jelen. Az Actio Catholica elnöke mondott beszédet, és a tíz évvel korábbi, 1938-as eucharisztikus kongresszust idézte meg. A pap az aktualitásokról nem beszélt, a hívek hangulata vallásos volt. A propagandista emlékei szerint ekkora tömeget a háború óta nem látott Budapesten,⁴⁹ pedig valamiféle megmozdulásra a párt számíthatott, ugyanis olyan jelzések érkeztek például a Veres Pálné leánygimnáziumból a nap folyamán, hogy *„egy [...] római katolikus vallású tanuló, [...] bejelentette a következőt: [...] nevű osztálytársa (szintén katolikus) fülbesúgással közölte vele, hogy ezentúl a szokásoktól eltérően nem kollektív vonul ki az iskola a templomba, hanem minden gyerek egyenként megy,”* és a „pásztorlevél” felolvasása után tüntetés lesz.⁵⁰

Nagy tömeget vonzott Mindszenty József május 30-án a Szent István-bazilika előtt tartott beszéde is. Hatalmas, mintegy százezres tömegről szólnak a beszámolók, *„a térre beletorkoló mellékutcáknak a torlódásában is sokan voltak, cca 10-12 000 ember.”* A résztvevők 2/3-a nő volt, de sokan voltak diákok, cserkészek, idősebbek és fiatalok, sőt *„fájdalmasan sok ifjúság”* és *„melós”*, valamint volt, aki három amerikai rendszámú kocsiból hat-nyolc civilt is látott kiszállni.⁵¹

⁴⁸ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés a Farkasréti templomból, 1948. május 26.

⁴⁹ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Az MDP I. kerületi szerveztének levele a Nagy-Budapesti Propaganda Osztályra, 1948. május 28.

⁵⁰ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés, 1948.

⁵¹ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés, 1948.

14. kép. Szent István-bazilika, 1948. (Fortepan / Hámori Gyula, képszám: [104618](#))

Mindszenty beszélt Szűz Máriáról, a Magyarok Nagyasszonyáról, a háború borzalmairól, az iskolák egyházi kézben maradásának fontosságáról, valamint a magyar ember tulajdonságairól („magyar ember nem töri, hanem megszegi a kenyeret, a gyerek nem szegheti meg a kenyeret, és ha a kenyér leesik a földre, azt mondja, »anyjuk vedd fel, és csókold meg«; [...] bort, búzát és békességet kíván a másiknak”⁵²).

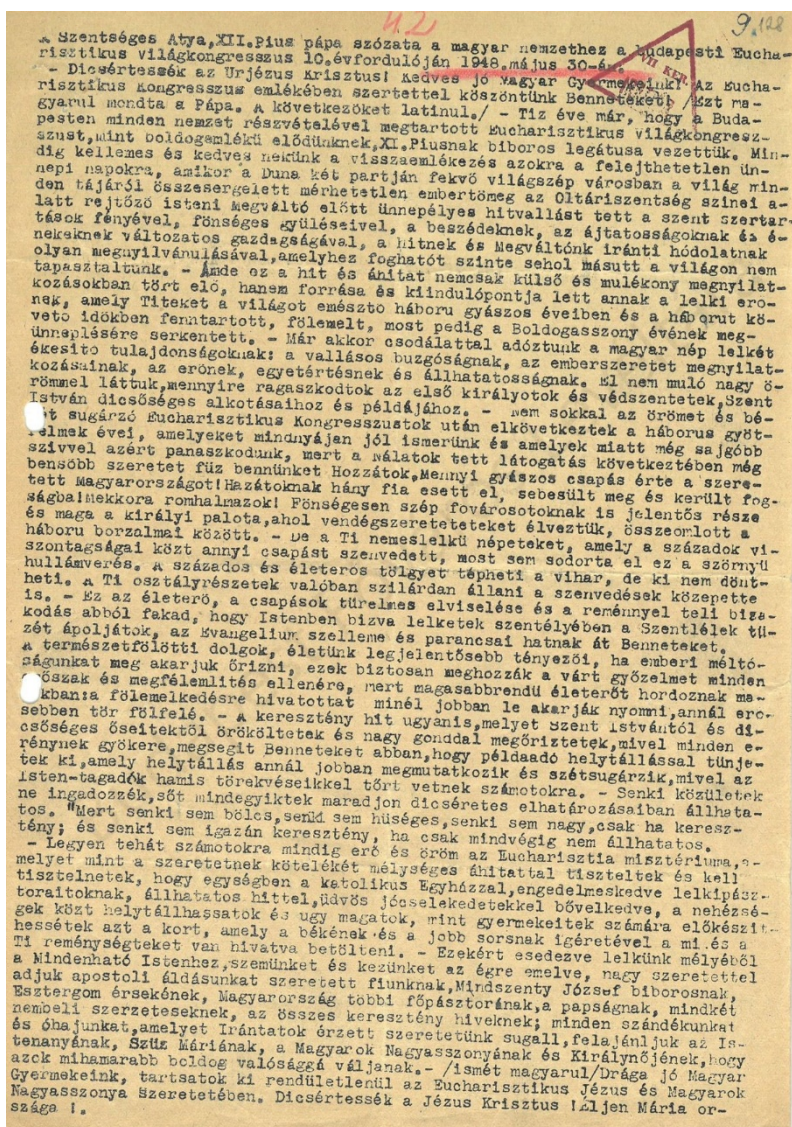
A beszédet követően a pápának az eucharisztikus kongresszus 10. évfordulójára írt üzenetét közvetítették – rádióhullámon. „A pápa magyarul kezdte, Dícsértessék a Jézus Krisztussal üdvözölte magyar gyermekeit, majd latinul folytatta. [...] A megpróbáltatások, nélkülözések ugyan próbára tették a magyarokat, de az embereknek a hite kiállotta a próbát, és kiállja a próbát, mert a megpróbáltatások és nélkülözések nem törnek meg a magyar népet. A mai istentelenek fenyegetik a magyar népet, de ha a keresztet elnyomják, annál erőteljesebben tör az fel újra. [...] Isten áldását kérte Mindszenthyre (!) [...], felszólította a magyar hívőket, hogy nehogyan meginogjanak, vagy ingadozzanak, tartsanak ki az Egyház mellett főpapjaik és papjaik mellett.”⁵³

A hercegprímás felé irányuló rajongás még az elfogult szemtanú számára is szemmel látható volt. „A gyűlés a klérus számára nagyon jó hangulatban folyt le. Mindszenty beszédét mondatonként és percenként nagy tapsvihar szakította félbe [...]. A legnagyobb tapsvihar akkor volt, amikor a Pápa szózatában a Mindszenty mellett való kitartásra hívta fel a tömegeket. Ekkor kb. 3 perces taps volt, a gyűlés közepén kb. 15 000 tömeg ütemesen egy percig kiáltotta »Él-jen Mind-Szenty«. De amikor Mindszenty az egyházi iskolák államosítása ellen beszélt, akkor is percekig zúgott a taps. A gyűlés végén Mindszenty lejött a tömeg közé, és a Wekerle Sándor [ma: Hercegprímás] utcán távozott. Ekkor is óriási volt a tetszésnyilvánítás. Néhány asszony körülöttem valósággal őrjöngött, de többezren zsebkendőjüket lobogtatva, zsebkendőjüket lengetve, kiáltozva éltették Mindszenthyt.”⁵⁴

⁵² BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés május 30-iki délutáni a Bazilika előtt lefolyt Mindszenty gyűlésről, 1948.

⁵³ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés május 30-iki délutáni a Bazilika előtt lefolyt Mindszenty gyűlésről, 1948.

⁵⁴ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés május 30-iki délutáni a Bazilika előtt lefolyt Mindszenty gyűlésről, 1948.

15. kép. XII. Pius pápa szózata a magyar néphez, 1948. május 30. (BFL XXXV.70.b.3. 125. őe.)

Érezhető a különbség az egyházi vezető és a párt felé irányuló vallásos és a vallást helyettesítő rajongás között. A Bazilika előtti rendezvényt leíró egyik jelentő ugyanis így fejezte be levelét: „Holnap reggel 9 után elmegyek a Domonkos rendi atyámhoz, jelentkezek áttérésre, és megpróbálok okosan közéjük furakodni, és megtudni mindent, amivel csak hasznot húzhatok a Kommunista Pártnak, és harcolni akarok az igazságért és az eljövendő józan nevelésű fiatalságért, bátran megyek a papok közé, velem lesz Lenin elvtárs és az igazság.”⁵⁵

Az iskola

1948-ban az egyházakat érintő leghangsúlyosabb téma a felekezeti oktatási intézmények államosításának igénye, illetve megtartása volt, szándékát a kommunista párt sem az újságokban, sem a filmhíradókban nem titkolta.⁵⁶

⁵⁵ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Jelentés, 1948.

⁵⁶ Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter az államosításról: <https://filmhíradokononline.hu/watch.php?id=6744> (utolsó letöltés: 2026. február 11-én).

Az állami intézkedést széles propagandatevékenység előzte meg. Az 1947-től a *Magyar Bulletin* szerkesztőjeként dolgozó, pártsemináriumot végzett és 1948-tól már MKP-tag Hevesi Endre a *Számok és tények* című írásában érvelt az egyházi iskolák államosítása mellett. Érveit három alapra helyezte: a „Régen jobb volt” replika, az egyház általi színvonalasabb nevelés, illetve az oktatás hatékonysága. Szerinte az elsőt érdemes úgy módosítani, hogy „*Nem régen volt jobb, mint most, hanem most nehezebb, mint régen.*” Az ellen, hogy az egyházi iskolákban jobb nevelést kaptak a gyerekek, azt hozta fel, hogy az alsófokon egytanítós nevelés mellett, középfokon csupán „úriembernevelés” folyt. Nem tartotta hitelesnek, hogy „*az egyház évek óta végzi a lélek gondozását és a tanítást, tehát ezt a jogát nem lehet elvenni tőle*”, példaként azt hozta fel, hogy ahol katolikus kézben volt az oktatás (spanyol, lengyel, portugál) még mindig nagy az analfabetizmus. Ezen az úton járt a pravoszláv vallási oktatást felszámoló Szovjetunió is: „*1945-ös adatok szerint a Szovjetunió lakosságának 6%-a analfabéta.*”⁵⁷

Iskolatípus	Összes	Ebből felekezeti	%
népiskola	2650	1674	63
általános iskola	4846	2894	60
polgári iskola	368	88	48,8
gimnázium	182	88	48,8
tanítóképző	67	49	73

Hevesi Endre számadatai az iskolák számáról Magyarországon 1948-ban. (BFL XXXV.70.b.3. 125. őe.)

Az olvasó eldöntheti, mennyire tartja elfogadhatónak az érvrendszert, mindenesetre Hevesi szolgálataira a párt csupán 1951-ig tartott igényt, ekkor zsarolás és korrupciós vádak miatt a Budapesti Pártbizottság kizárta az MDP-ből.⁵⁸

Mindszenty tevékenysége, a „fekete reakció” elleni küzdelem ennél sokkal keményebb propagandaszövegeket is szült, melyek bármi áron bizonyítani akarták, hogy a „klérus reakciós” politikája „munkásosztály-ellenes”, és vissza akarja állítani a „gyárosok, bankárok uralmát.” A „suttogó propaganda” alapjául szolgált az „agitátor gárda” fellépését segítő és fennmaradt nyolc pontos propagandaanyag, amelyet jellemzően agresszív hangneme miatt teljességében, szó szerint idézek.

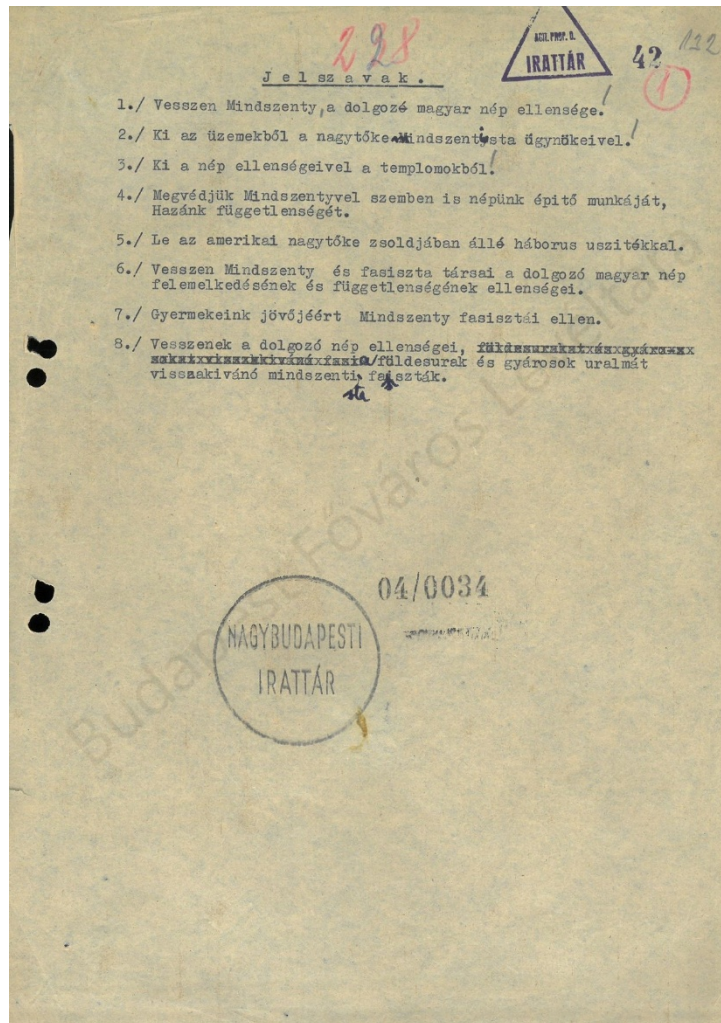
„Jelszavak

1. Vesszen Mindszenty (!), a dolgozó magyar nép ellensége!
2. Ki az üzemből a nagytőke mindszenhysta ügynökeivel!
3. Ki a nép ellenségeivel a templomokból!
4. Megvédjük Mindszentyvel szemben is népünk építő munkáját, Hazánk függetlenségét.
5. Le az amerikai nagytőke zsoldjában álló háborús uszítókkal.
6. Vesszen Mindszenty és fasiszta társai a dolgozó magyar nép felemelkedésének és függetlenségének ellenségei.
7. Gyermkeink jövőjéért Mindszenty fasisztái ellen.

⁵⁷ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Számok és tények, 1948.

⁵⁸ BFL XXXV.95.a 33. őe. Az 1951. március 30-ai pártbizottsági ülés jegyzőkönyve. 63–64. p.

8. Vesszenek a dolgozó nép ellenségei, földesurak és gyárosok uralmát visszakívánó mindszenhysta fasiszták.”⁵⁹

16. kép. Ismeretlen szerző agitációs anyaga a katolikus egyház ellen.
(BFL XXXV.70.b.3. 125. őe.)

A jelentésekben nyilvánvaló hazugságokat is megfogalmaztak. Nehéz elképzelni azt a szituációt, amikor a XI. kerületi Soproni úti általános iskolában az iskola hitoktatója az Andor utcai telep gyermekeit, tudván, hogy a szüleik kommunisták, „leállatozza, lebarmozza, és azt mondja, hogy a szüleitek is állatok és barmok, a legjobb lenne összeveretni őket.” Az abszurditást lehetett azonban ezen a jelentésen belül is fokozni: ugyanerről a hitoktatónőről azt írja a jelentést készítő, hogy „az egyik Andor utcai kommunista szülő gyermekét [sic!] dacára annak, hogy kétszer (!) bér málkozott, nem adja ki a bér macédulát neki, mondván, hogy ő nem látta, hogy bér málkozott.”⁶⁰

A szándékos lejáratást szimbolizálja az a Riba Hugóról készült viszonylag hosszú jellemzés, amelyben az emberségéről ma is nevezetes egykori börtönlelkészt azzal vádolták, hogy tevékenysége során cenzúrázta a leveleket, könyveket, valamint befolyása volt a szabadlábra helyezések lebonyolításakor is. „A büntetés kitöltése után a szabadlábra helyezés

⁵⁹ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Jelszavak, 1948.

⁶⁰ BFL XXXV.70.b.3. 125. őe. Jelentések, 1948.

kérdésében is volt némi szava. És nem kis mértékben függött tőle, ki kerül szabadulása után a Tolonházba vagy az internálótáborba. És ha ilyen kérdésben hozzátartozók felkeresték, a legérthetőbben elmagyarázta, hogy számára a legnagyobb bűn, ami még a rablás és a gyilkolásnál is nagyobb, kommunistának lenni.”⁶¹ [Riba Antal Hugót 1951-ben a Budapesti Központi Járásbíróság izgatás büntette miatt 10 hónap szabadságvesztésre ítélte, amit másodfokon a Budapesti Megyei Bíróság 7 hónapra csökkentett, és az ítélet végrehajtását 3 év próbaidőre felfüggesztette. Az ok ma már banálisnak tűnhet: vonaton utazva védelmet nyújtott a határőr által vegzált idős paptársának, és mikor a határőr Grösz József perével példázódott, ő azt mondta, felfújt ügy volt, „50 fegyverrel nem lehet rendszert dönteni”.⁶²]

A papok jelenléte az iskolákban hátráltatta a kommunista propaganda zavartalan terjesztését. A XI. kerületi Váli utcai iskolában 1948 tavaszán tartott szülői értekezleten az iskolák államosítása is téma volt. A meghívott szülők – akik között a jelentést tevő szerint „igen sok volt a B-listás, volt fasiszta és hasonló elem” – hangulata kezdetben az államosítás ellen volt, amikor is felszólalt a XI. kerületi nőtitkár, „aki lelkes, érzelmekre ható beszédével teljesen megváltoztatta a hangulatot, beszédét mindenki lelkes tapssal fogadta. Beszéde közben bejött a terembe egy pap. Közvetlenül utána fel is szólalt. Kenetteljes beszédével valósággal »agyonütötte« elvtársnőnk felszólalását. A pap után felszólalt az egyik körzet propagandistája, s a következőket mondta: Én utazó ember vagyok, és adatokkal be tudom bizonyítani, hogy vidéken a papok hányszor húznak a kerítés mögé 15-16 éves lányokat, hogy megrontsák őket. Ez olaj volt a tűzre, az asszonyok felugráltak, kiabálni kezdtek, majdnem megverték ezt a propagandistát.”⁶³

Mivel a kommunista párt, majd később az MDP is nagy-budapesti alapon szerveződött, korszakunkban vidékinek számító peremtelepülésekről is van információnk. Újpesten két közösségben, Megyeren és a Nap utcában szerveződött a Sarlós Boldogasszony és a szívgyárdista ifjúsági csoport. A „Berta néni” által összefogott diákok között is volt beépített ember. „Jelenleg a leánycsoport keretein belül van megbízottunk, aki most »próbaidős«. Egy hónapi lejárás szükséges ahhoz, hogy felvegyenek valakit szervezetükbe. Megbízottunk értesülése szerint az 1 hónap lejárta után »felvétel« van. Ami arra utal, hogy formális szervezet, [...] Egy lány kijelentette, hogy azért van az 1 hónap próbaidő, mert sok hitetlen van, aki be akar férközni a soraikba. Megbízottunk jelenlegi legfontosabb feladata jól beépülni, és teljes értesülés szerzése a csoport működéséről, a különböző összejöveletekről és azok időpontjáról. [...] Márk Lajos pap a templomban kiprédikálja a SZIT-eseket [Szakszervezeti Ifjúságunk és Tanoncmozgalom] és rágalmazza őket. Egy esetben arról beszélt, hogy a SZIT elviszi a fiatalokat a hegyekre, és ott a vezetők 2 személyenként elküldik őket a bokorba. Jelenleg nincs beépített emberünk, az elmúlt héten bíztunk meg egy elvtársnőt ezzel a munkával.”⁶⁴

Az említett csoportok jelentős számban voltak jelen a kerület iskoláiban, az idézett forrásból az derül ki, hogy a majd ezernégyszáz úttörővel szemben hétszázán a két katolikus csoport tagjai voltak, a Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumban Mária kongregációt tartottak, és a tanárnők 70%-a vallásos volt. A Könyves Kálmán Fiúgimnáziumban tevékenykedő Schaub Zoltán hittanárt igyekeztek a tanításaiért „megfogni” – és miután ez sikertelen volt, Újpestről elhelyezték, 1950-től haláláig Fóton volt plébános.⁶⁵

⁶¹ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Feljegyzés Dr. Riba Hugóról, 1948.

⁶² BFL XXV.21.b. 18853/1951.

⁶³ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Feljegyzés a XI. kerületi egyházi munkáról, 1948.

⁶⁴ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az újpesti egyházi reakció munkájáról, 1948.

⁶⁵ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés az újpesti egyházi reakció munkájáról, 1948. Schaub életrajza: <https://lexikon.katolikus.hu/S/Schaub.html>

Az ifjúság befolyásolása az iskolán kívüli tevékenységben is ütközőterület volt, Csepelen például a „kipróbált reakciós”-nak bélyegzett „Angeli [András] pátert”⁶⁶ azzal gyanúsították, hogy az általa vezetett hat cserkészcsapatnak „nem kis része volt abban, hogy a túlnyomórészt fiatalokból álló terrorista csoport ki tudta kényszeríteni a W. M. [Weiss Manfréd] gyári vad sztrájkot. Köztudomású tény az is, hogy a középiskolák 62%-a áll a katolikus egyház mostani reakciós vezetőinek irányítása alatt, és ide még a hivatalos miniszeri apparátusnak sincs megfelelő betekintése. Az ifjúságot mételyző munkájukról még csak annyit, hogy Pesterzsébeten egyes reakciós papok hittanóra után külön előadásra viszik a gyerekeket a szívgárdába, aminek hatására több pesterzsébeti elvtársnővel előfordult, hogy saját gyermeke lekommunizálta.”⁶⁷

Mint láthatjuk, a katolikus egyház ellenállása még 1948 közepén is erős volt. Az I. kerületi Krisztina téri templomban május 20-án a prédikáló ferences szerzetes a szentek életével példázódott: „akik életüket áldozták hitükért és erősen buzdította a hallgatóságot, hogy legyenek készen hasonló cselekedetekre.” Mindszenty hatása és a katolikus papok kiállása ugyanebben a kerületben az informátorok szerint azt eredményezte, hogy „több református áttért a katolikus hitre. Mindszenty (!) befolyása nagy, ami az áttérési mániából is kitűnik.”⁶⁸

1948. május 25-én a X. kerületi Nagyasszonyok téri egyházközség a Család utcai kultúrházban tartott Katolikus Szülők Vallásos Szövetségének ülésén 40 fő részvételével határozat született arról, hogy levelet küldenek Dinnyés Lajos miniszterelnöknek az államosítás elutasításáról. Tiltakozásukat fejezték ki, hogy „az iskolákat kivegyék azok kezéből, akik a legfeltöbb gonddal, szeretettel nevelik és oktatják mindnyájunk és hazánk szemefényét, gyermekeinket. A keresztény szülők tömegei a legmegdöbbenően [sic!] s a legnagyobb megrázkódtatással hallották a kormánynak azt a szándékát, hogy egyházaink iskoláit államosítják. Ez ellen a legmesszebbmenően [sic!] tiltakozunk”⁶⁹

Az egyházak ellenállása iskoláik állami kezelésbe vétele ellen 1948 nyaráig tartott ki, az államosítás szándéka ekkorra politikai akarattá érett: június 16-án több mint 6000 iskola került állami tulajdonba.⁷⁰ Az országgyűlési szavazás folyamán az ellenzéki Slachta Margit tiltakozásként a himnusz éneklésekor nem állt fel, ezért – noha tette az Országgyűlésben és nem a közgyűlésen esett –, Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának Igazoló Választmánya június 28-án tartott törvényhatósági bizottsági ülésén – arra hivatkozva, hogy magyarságát megtagadta – Slachta bizottsági tagságát megszüntnek nyilvánította.

Slachta a fellebbezésében Babits Mihályra hivatkozott: „Nemzeti Himnuszunk igazában a szabadság himnusza; káromlás azt szolgál szívvel énekelni. [...] Mégis elmarasztalom magamat, – nem azért, mert nem álltam fel, – hanem azért, mert ülve maradtam. Parlamenti programom, jobban mondvá misszióm, nemcsak abból áll, hogy a törvényjavaslatokat a Tízparancsolat, tehát az emberi lélekbe írt természeti erkölcsalapján mérlegeljem. Misszióm a Házban és Házon kívül azt is magában foglalja, hogy embertársaim lelkét szolgáljam, és azon dolgozzam, hogy megszólaltassam jobbik énjüket, és közreműködjem megváltásukon. Mikor a

⁶⁶ Sajtó általi lejáratását 1946-ban lásd: Szabadság, 1946. április 14. 5. p.

Csepel újjáépítése Angeli által: Új Ember, 1945. november 4. 7. p.

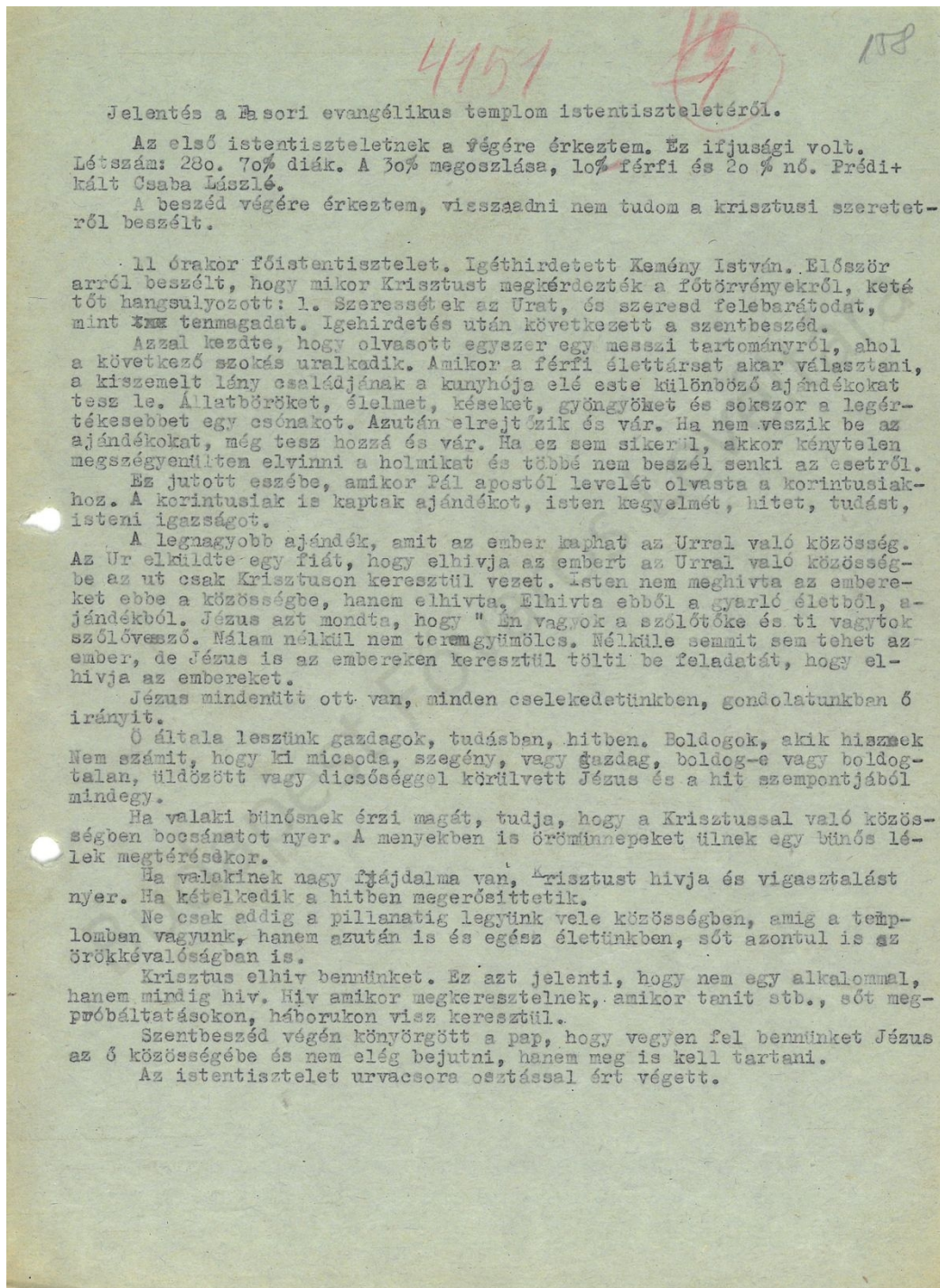
⁶⁷ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Tisztelt elvtársak, 1948.

⁶⁸ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés a klérus I. kerületi munkájáról, 1948. május 20–25.

⁶⁹ BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Jelentés a X. kerületi Nagyasszonyok téri egyházközség Katolikus Szülők Szövetségének üléséről, 1948. május 25.

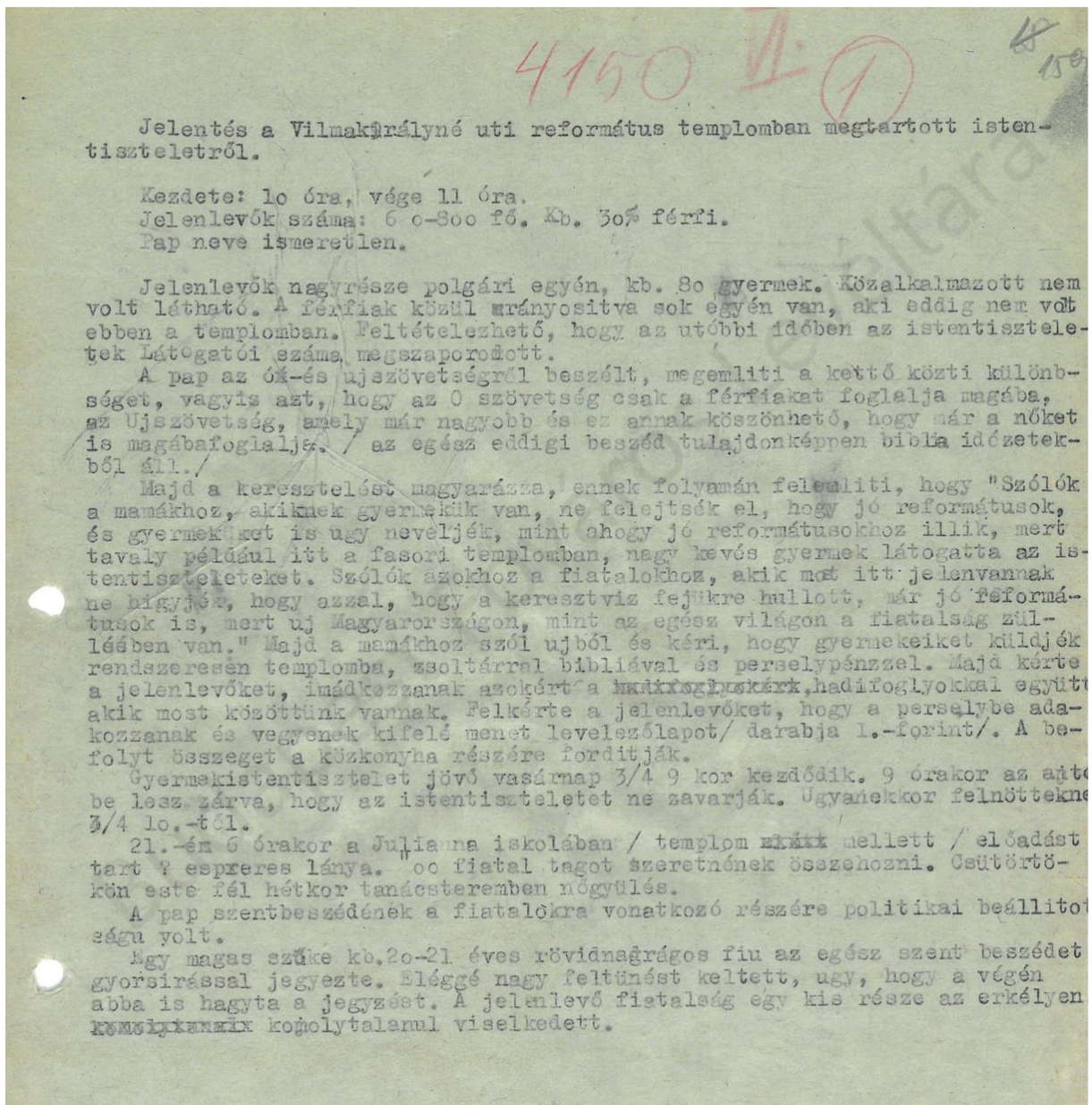
⁷⁰ A nem állami kisdodovodák, iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok épületének és felszerelésének zár alá vétele tárgyában hozott 6500/1948. sz. kormányrendelet (VI. 12.); 1948. évi 33. törvény a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában.

himnusz alatt ülve maradtam, akkor ugyan nem igaztalanul, de csak az igazság alapjára helyezkedtem, és így nem teljesítettem az egész törvényt, nem feleltem meg küldetésemnek a maga teljességében. Ezért mondok bírálatot akkori magatartásom felett. Nekem akkor le kellett volna térdepelnem, és úgy küldeni forró fohászokat a nemzetek Urához, Istenéhez, hogy adjon kegyelmeket képviselő testvéreimnek, akik nem mérlegelték le, hogy akkor mit cselekszenek.”⁷¹

17. kép. Jelentés a Fásori evangélikus templom istentiszteletéről, 1948.
(BFL XXXV.70.b.3. 125. öe.)

⁷¹ BFL XXXV.95.e. 31. öe.

18. kép. Jelentés a Vilma királyné úti (ma Városligeti fasori) református templomban megtartott istentiszteletről, 1948. (BFL XXXV.70.b.3. 125. öe.)

Az MKP ismertett budapesti iratai véleményem szerint nagyon jól megmutatják, hogy milyen bátran vállalták a hitvallásukat, és vettek részt nyilvános rendezvényeken a kommunista hatalomátvétel korszakában a vallási vezetők, a lelkek pásztorai és a mindennapi hívő emberek. Mindszenty József pedig 1948 karácsonyán történt letartóztatásában, majd kínzásában, rabsága és száműzetése alatt sem tagadta meg az utolsó úrnapi körlevelében megfogalmazott gondolatait: „Nem adjuk meg magunkat. Nem fogunk kényszerbékét kötni. Nem engedjük, hogy a kisebbség hatalmát ráerőszakolja egy nagyobb békés tömegre. [...] Nem fogunk meghasonlani magunkkal [...], nem leszünk árulók, nem fogjuk soha elárulni Istent.”⁷²

⁷² BFL XXXV.70.b.3. 125. öe. Katolikus testvéreim, 1948. május 23.

*19.a-b kép. Mindszenty József fogságának utolsó állomása, a felsőpetényi kastély.
(a szerző felvétele)*

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- XXIII.134 A Fővárosi Egyházügyi Hivatal ügyviteli iratai
XXV.21.b Budapesti Központi Járásbíróság iratai büntetőperes iratai
XXXV.70.b.3. 17. öe. Magyar Kommunista Párt Budapesti Bizottságának apparátusi iratai. Tömegszervezési és propagandamunka. Jelentések az egyházak tevékenységéről, 1945
XXXV.70.b.3. 35. öe. Magyar Kommunista Párt Budapesti Bizottságának apparátusi iratai. Tömegszervezési és propagandamunka. Jelentések az egyházak tevékenységéről, 1946
XXXV.70.b.3. 109. öe. Magyar Kommunista Párt Budapesti Bizottságának apparátusi iratai. Tömegszervezési és propagandamunka. Jelentések az egyházak tevékenységéről, 1947
XXXV.70.b.3. 125. öe. Magyar Kommunista Párt Budapesti Bizottságának apparátusi iratai. Tömegszervezési és propagandamunka. Jelentések az egyházak tevékenységéről, 1948
XXXV.95.a 33. öe. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottsága vezető testületek (pártbizottság) iratai.
XXXV.95.e. 31. öe. Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottsága Adminisztratív Osztály iratai. Listák, kimutatások a fővárosi tanács (törvényhatósági bizottság) tagjairól, vezető tisztségviselőiről és feljegyzések tevékenységükről

Felhasznált irodalom

- Beke, 2005 Beke Margit: Mindszenty József pasztorációs tevékenysége 1945–1948 között. *Vasi Szemle*, 2005. (59. évfolyam, 4. szám) 483–498. p.
- Budapesti hivatali útmutató, 1947 *Budapesti hivatali útmutató*. Szerk.: Gárdonyi Jenő. Budapest, 1947.
- Budapesti közéleti mutató II. *Budapesti közéleti mutató. II. kötet*. Szerk. Halasi László. Budapest, 1988. (Budapesti Főváros Levéltára Kiadványai. Levéltári dokumentáció 9.)
- Kovács 2007 Kovács Gergely: Esztergom érseke, Budapest apostola. *Új Ember*, 2007. május 6. <https://archiv.katolikus.hu/ujember/Archivum/2007.05.06/0102.html>
- Lokey 1945 Lokey Béla: A csepeli munkásság a templomépítés szolgálatában. *Új Ember*, 1945. november 4. (1. évfolyam, 13. szám) 7. p.
- Vásony–Márkus 1993 Vásony György – Márkus László: *A Szentimreváros apostola – Dr. Kalmár Ödön*. Budapest, 1993. 8–10. p.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára

A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3–5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint,
Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu